

Niels Chr. Sidenius:

Industriens regionale udvikling under krisen

Artiklen viser arbejdsløshedens manglende anvendelighed som konjunkturindikator under den økonomiske krise og argumenterer for anvendelse af beskæftigelsen og investeringerne som indikatorer. Artiklen argumenterer videre for, at industriens regionalisering under krisen på flere måder er i modsætning til tidligere opfattelser af regional udvikling. Således "flytter" beskæftigelsen i alle industribrancher mod vest, ligesom meget kapitalintensive og højproduktive virksomheder lokaliseres i det traditionelle udkantsområde. Der er derfor inden for industrien (måske) tale om etablering af en omvendt regional polarisering.

1. Indledning

Hovedformålet med denne artikel er at belyse industriens regionalisering under den aktuelle økonomiske krise. I forbindelse hermed behandles enkelte metodisk-statistiske forhold knyttet til valget af indikatorer på industriel udvikling og den økonomiske krisens påvirkning heraf. Underordnet dette vil artiklen også berøre nogle af de diskussioner, der de sidste tre-fire år har udfoldet sig i tilknytning til Peter Hartoft-Nielsens arbejder om den regionale udvikling.¹

Af praktiske grunde er artiklen opdelt i to hoveddele. I den første belyses emnet, industriens regionalisering under den aktuelle økonomiske krise, ud fra ændringer i beskæftigelse og industriinvesteringer. Den anden hoveddel har form af et appendiks, der i underpunkter behandler afgrænsningsspørgsmål, regionsinddeling, branchegruppering, forskellige indikatorer og lignende. Den første hoveddel kan læses for sig selv, mens en uddybning af fremstillingens

1) Her tænkes især på Peter Hartoft-Nielsen, Krisens regionale gennemslag, Lyngby: DTH, 1977; Peter Hartoft-Nielsen, Krisen og den nordjyske industri, Lyngby: DTH, 1978; og Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommisionens sekretariat, 1980.

Niels Chr. Sidenius:

Industriens regionale udvikling under krisen

Artiklen viser arbejdsløshedens manglende anvendelighed som konjunkturindikator under den økonomiske krise og argumenterer for anvendelse af beskæftigelsen og investeringerne som indikatorer. Artiklen argumenterer videre for, at industriens regionalisering under krisen på flere måder er i modsætning til tidligere opfattelser af regional udvikling. Således "flytter" beskæftigelsen i alle industribrancher mod vest, ligesom meget kapitalintensive og højproduktive virksomheder lokaliseres i det traditionelle udkantsområde. Der er derfor inden for industrien (måske) tale om etablering af en omvendt regional polarisering.

1. Indledning

Hovedformålet med denne artikel er at belyse industriens regionalisering under den aktuelle økonomiske krise. I forbindelse hermed behandles enkelte metodisk-statistiske forhold knyttet til valget af indikatorer på industriel udvikling og den økonomiske krisens påvirkning heraf. Underordnet dette vil artiklen også berøre nogle af de diskussioner, der de sidste tre-fire år har udfoldet sig i tilknytning til Peter Hartoft-Nielsens arbejder om den regionale udvikling.¹

Af praktiske grunde er artiklen opdelt i to hoveddele. I den første belyses emnet, industriens regionalisering under den aktuelle økonomiske krise, ud fra ændringer i beskæftigelse og industriinvesteringer. Den anden hoveddel har form af et appendiks, der i underpunkter behandler afgrænsningsspørgsmål, regionsinddeling, branchegruppering, forskellige indikatorer og lignende. Den første hoveddel kan læses for sig selv, mens en uddybning af fremstillingens

1) Her tænkes især på Peter Hartoft-Nielsen, Krisens regionale gennemslag, Lyngby: DTH, 1977; Peter Hartoft-Nielsen, Krisen og den nordjyske industri, Lyngby: DTH, 1978; og Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommisionens sekretariat, 1980.

synspunkter og argumenter fås gennem inddragelse af de forskellige appendiks-afsnit.

De væsentligste problemstillinger i artiklen knytter an til tidligere fremherskende teorier om regional udvikling.² Disse teorier behandler emner som industribranchernes forskellige lokaliseringer i center- og periferiområder, idet der fokuseres på forskelle mellem på den ene side meget produktive og kapitalintensive brancher og på den anden side brancher med en lav produktivitet og kapitalintensitet. Endvidere beskæftiger disse teorier sig med spørgsmålet om regioners forskellige følsomhed over for økonomiske kriser og søger her ud fra at bestemme, hvor en økonomisk krise vil slå hårdest igennem.

I relation til disse emner søger denne artikel at analysere de forskellige branchegrupper regionale fordeling og regionernes sammensætning af industribrancher for således at belyse den seneste udvikling i forskellene mellem centerområder og traditionelle udkantsområder. Videre rejser artiklen spørgsmålet, om udkantsområderne kan siges at være ramt hårdere af den økonomiske krise end centerområderne. I denne forbindelse diskuteres, om det ikke snarere er sådan, at udkantens produktionsbetingelser er forbedret så meget, at industrien her bedst modstår krisegennemslaget. Endelig berøres på baggrund af forskellene inden for de enkelte industribrancher - spørgsmålet om den tilgængelige statistiks egnethed som grundlag for regionalanalyser.

2. Beskæftigelsens regionale fordeling

Ser vi først på udviklingen i den regionale fordeling af industriens samlede personel, fremkommer et billede som vist i tabel 1 på næste side. Heraf fremgår to entydige, modsatrettede udviklingsforløb. Hovedstadens personel er faldende i begge perioder, både abso-

2) For en kort teorioversigt, -diskussion og -kritik kan der henvises til Bue Nielsen, "Nogle teorier om regionale forskelle", i Häftan för Kritiska Studier, Nr. 6, 1976, Stockholm 1976, pp. 33ff.; Elsebeth Hansen m.fl., "Den regionale udviklingsproces", i Jens Larsen og Søren Villadsen (red.), Ulighed mellem regioner, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1975, pp. 89-115; Peter Friis m.fl., "Om udviklingen i det regionale produktionshierarki", i Jens Larsen og Søren Villadsen (red.), op.cit., pp. 51-87; og Ole Quist Pedersen, Industriens regionale udvikling under krisen i 70'erne, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 17ff.

lut og relativt, og den negative vækstrate er klart størst i den anden periode, dvs. under den økonomiske krise. I den anden

Tabel 1. Industriens personel fordelt på regioner, 1968, 1973 og 1979. Absolut fordeling; vækstrate; relativ fordeling; omfordeling¹

Fordeling Vækst Region	Absolut fordeling	Vækstrate Pct.	Relativ fordeling Pct.	Omfordeling Pct.points
Hovedstads- regionen	163.436		42,8	
	157.121	-0,8	36,6	-6,2
	122.536	-4,1	31,5	-4,1
Naboamter	33.193	4,6	8,7	1,0
	41.469	-1,4	9,7	0,1
	38.212		9,8	
Fyn/Østjylland	104.667	3,3	27,4	1,3
	122.892	-1,6	28,7	-0,1
	111.466		28,6	
Udkantsamter	80.534	5,9	21,1	3,9
	107.372	1,5	25,0	5,1
	117.306		30,1	
Hele landet	381.830	2,4	100,0	-
	428.854	-1,6	100,0	-
	389.520		100,0	

1) Statistiske Meddelelser 1971:2 og 1976:4; Statistiske Efterretninger A 1981:5

ende er Udkantsamternes personel øget i begge perioder, både absolut og relativt, og regionen har som den eneste en positiv vækstrate i kriseperioden. Mellem disse yderpunkter ligger Naboamterne og Fyn/Østjylland, der for perioden som helhed har øget deres industripersonel, absolut og relativt, men kun fordi tilbagegangen under krisen har været mindre end fremgangen op til krisens gennemslag, hvilket da også afspejles i de negative vækstrater for den anden periode.

Udviklingen i omfordelingen af det industrielle personel efter 1973 falder således tydeligt ind i det allerede etablerede mønster

med flytning af industriarbejdspladser fra øst mod vest.³ Og umiddelbart fremtræder denne udvikling ikke som en bekræftelse på tesen om, at krisen rammer hårdest i periferien, snarere tværtimod.

En sådan statusopgørelse over udviklingen i den regionale fordeling af hele industriens personel ser imidlertid bort fra, at der er væsentlige forskelle mellem brancherne. Vi skal derfor også se, hvordan Udkantsamternes fremgang og Hovedstadsregionens fald i personel fordeler sig på brancher, jvf. tabel 2.

Ser vi først på de absolutte tal, har Hovedstadsregionen over hele perioden kun øget sit personel inden for den strukturelle vækstbranche kemi. For denne og alle øvrige brancher er der imidlertid tilbagegang under krisen, mens der for de strukturelle og cykliske tilbagegangsbrancher tekstil-beklædning og træ-møbel også er tilbagegang under højkonjunktoren. Modsat har Udkantsamterne for perioden som helhed øget sit personel inden for samtlige brancher, og det er kun de strukturelle og cykliske tilbagegangsbrancher tekstil-beklædning og sten-ler-glas, hvis personel falder under krisen.

På dette grundlag er det nærliggende at drage tre konklusioner. For det første, at krisen rammer alle brancher i Hovedstadsregionen, om end den måske rammer vækstbrancherne mindst. For det andet, at Udkantsamterne på trods af krisen fastholder og øger sit personel inden for alle brancher og mest markant inden for vækstbrancherne. Dette kunne for det tredje tyde på, at de industrielle produktionsbetingelser i stigende udstrækning var generelt bedst i periferien og ikke som tidligere i centrum.⁴

Billedet er endda tydeligere, når vi ser på udviklingen i fordelingen af branchernes beskæftigelse på regioner, brancheregionalisering. Her er Hovedstadens andele konsekvent faldende i begge perioder og inden for alle brancher, mens Udkantsamternes andele lige så entydigt er stigende. Konklusionen for industrien som helhed kan derfor også anvendes her: En stigende andel af alle branchers personel flytter fra øst mod vest.

3) "Flytning" skal her forstås statistisk og ikke fysisk, da kun få virksomheder er flyttet ud fra Hovedstadsregionen i løbet af 70'erne.

4) Dette er således konklusionen hos Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, for eksempel p. 156.

Tabel 2. Industriens personel fordelt på brancher og regioner, 1968, 1973 og 1979.
Absolut og relativt (pct.)¹

Region Branche	Hovedstads- regionen	Naboamterne	Fyn/Østjylland	Udkantsamterne	Hele landet					
Nærings- og nydelsesmiddel	22.708 22.849 19.017	35,2 31,4 25,4	7.111 8.332 9.261	11,0 11,4 12,4	18.777 22.082 23.024	29,1 30,3 30,8	15.956 19.581 23.462	24,7 26,9 31,4	64.552 72.844 74.764	100
Tekstil- og beklædning	12.620 7.401 2.991	27,7 16,5 9,5	2.012 2.392 1.525	4,4 5,3 4,9	16.388 16.172 10.243	35,9 36,1 32,6	14.590 18.774 16.636	32,0 42,0 53,0	45.610 44.739 31.395	100
Træ- og møbel	4.566 3.828 2.615	19,6 14,7 11,5	3.536 3.144 1.994	15,2 12,1 8,7	8.762 10.043 7.892	37,6 38,5 34,6	6.467 9.071 10.291	27,7 34,8 45,2	23.331 26.086 22.792	100
Papir- og grafisk	20.347 20.763 15.706	54,9 51,8 44,6	3.215 3.373 3.565	8,7 8,4 10,1	9.718 11.460 11.094	26,2 28,6 31,5	3.767 4.470 4.882	10,2 11,2 13,9	37.047 40.066 35.247	100
Kemi	17.546 21.390 19.501	65,8 56,8 53,2	1.639 3.518 3.623	6,1 9,3 9,9	4.889 8.114 8.177	18,3 21,5 22,3	2.594 4.632 5.340	9,7 12,3 14,6	26.668 37.654 36.641	100
Sten, ler og glas	9.727 11.106 8.540	42,4 37,9 34,4	2.868 3.929 3.401	12,5 13,4 13,7	4.097 5.579 4.565	17,8 19,0 18,4	6.262 8.686 8.311	27,3 29,6 33,5	22.954 29.300 24.817	100
Jern- og metal	64.275 66.760 52.412	45,1 39,0 33,2	11.208 16.223 14.378	7,9 9,5 9,1	38.313 47.724 44.985	26,9 27,9 28,5	28.802 40.377 46.089	20,2 23,6 29,2	142.598 171.084 157.864	100
Anden industri	11.647 3.024 1.754	61,1 42,7 29,2	1.604 558 465	8,4 7,9 7,8	3.723 1.718 1.486	19,5 24,3 24,8	2.096 1.781 2.295	11,0 25,2 38,3	19.070 7.081 6.000	100
Hele industrien	163.436 157.121 122.536	42,8 36,6 31,5	33.193 41.469 38.212	8,7 9,7 9,8	104.667 122.892 111.466	27,4 28,7 28,6	80.534 107.372 117.306	21,1 25,0 30,1	381.830 428.854 389.520	100

¹) Statistiske Meddelelser, op.cit.; Statistiske Efterretninger, op.cit.

Imellem de to poler placerer Naboamterne og Fyn/Østjylland sig med en mindre entydig udvikling. Det er dog bemærkelsesværdigt, at såvel det traditionelle centerområde (Fyn/Østjylland) som det i 60'erne meget filialprægede område (Naboamterne) kan fastholde sit personel inden for vækstbrancherne bedre end Hovedstadsregionen.

Udviklingen i den regionale fordeling af de industrielle branchers personel fremstår imidlertid anderledes, hvis vi ser på den enkelte region og endvidere sammenholder denne med hele landet. I det første tilfælde måles den enkelte branches vægt i den givne region (B_r/I_r), hvilket vi kalder regionsspecialisering. I det andet tilfælde måles den enkelte branches vægt i den givne region i forhold til branchens vægt på landsplan ($B_r/I_r / B_{dk}/I_{dk}$), hvilket betegnes branchedominans.⁵ En kvotient på 100 pct. siger således, at branchen har den samme vægt i regionen, som den har på landsplan. I tabel 3 er disse mål opstillet.

Hvad angår regionsspecialiseringen, fremtræder følgende entydige udviklingsforløb. I alle regioner udgør personellet i den strukturelle tilbagegangsbranche tekstil-beklædning en faldende del af det samlede industripersonel. Ligeledes i alle regioner øger den strukturelle vækstbranche kemi og den cykliske vækstbranche jern-metal sin vægt, såvel før som efter krisegennemslaget (undtaget er dog jern-metal i Naboamterne). Omtrent lige så entydig er den cykliske tilbagegangsbranche træ-møbels svindende vægt i regionerne undtagen i Udkantsamterne.

I sammenligningen mellem Hovedstadsregionen og Udkantsamterne fremkommer nu det resultat, at begge regioner har en stigende andel af sit industripersonel inden for vækstbrancherne, hvis vi betragter perioden som helhed. Det er dog kun i Hovedstadsregionen, at disse branchers andele øges i begge perioder.

Denne udvikling i forholdet mellem de to regioner er endnu tydeligere ved målet branchedominans. Her fremviser Udkantsamterne - direkte i modsætning til Hovedstadsregionen og de to andre regioner - en stigende kvotient inden for de strukturelle og cykli-

5) Begrebet branchedominans anvendes også *Ibid.*, p. 336, men er her betegnet specialisering, og hos Ole Quist Pedersen, *op.cit.*, p. 97. B_r = branche i regionen, I_r = industri i regionen; B_{dk} = branche i Danmark, I_{dk} = industri i Danmark.

Table 3. Regionsspecialisering og branchedominans for industrielle branchers regionale fordeling af personellet, 1968, 1973 og 1979. Pct.¹

Region Branche	Hovedstads- regionen	Naboamterne	Fyn/Østjylland	Udkantsamterne	Hele landet
Nærings- og nydelsesmiddel	13,9 14,5 15,5	21,4 20,1 24,2	17,9 18,0 20,7	19,8 18,2 20,0	16,9 17,0 19,2
Tekstil- og beklædning	7,7 4,7 2,4	6,1 5,8 4,0	15,7 13,2 9,2	18,1 17,5 14,2	11,9 10,4 8,1
Træ- og møbel	2,8 2,4 2,1	10,7 7,6 5,2	8,4 8,2 7,1	8,0 8,4 8,8	6,1 6,1 5,9
Papir- og grafisk	12,4 13,2 12,8	45,9 39,3 35,6	9,3 9,3 10,0	4,7 4,2 4,2	9,7 9,3 9,4
Kemi	10,7 13,6 15,9	152,9 154,5 169,1	4,7 6,6 7,3	3,2 4,3 4,6	7,0 8,8 9,4
Sten, ler og glas	6,0 7,1 7,0	100,0 104,4 109,4	3,9 4,5 4,1	7,8 8,1 7,1	6,0 6,8 6,4
Jern- og metal	39,3 42,5 42,8	105,4 106,5 105,7	36,6 38,8 40,4	35,8 37,6 39,3	37,3 39,9 40,5
Anden industri	7,1 1,9 1,4	142,0 111,8 93,3	3,6 1,4 1,3	2,6 1,7 2,0	5,0 1,7 1,5
Hele industrien	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1) Udregnet på grundlag af tabel 2.

ske tilbagegangsbrancher, tekstil-beklædning og træ-møbel, og samtidig er stigningen i kvotienterne inden for vækstbrancherne ikke stærkere end i Hovedstadsregionen, snarere tværtimod. Dette er anskueliggjort i følgende tabel.

Tabel 4. Vækst- og tilbagegangsbranchernes andele i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne målt ved regionsspecialisering og branchedominans i 1968, 1973 og 1979. Pct.¹

Region Branche	Regionsspecialisering			Branchedominans		
	1. Hovedst. regionen	2. Udkants amterne	3.(1-2) Diff.	4. Hovedst. regionen	5. Udkants amterne	6.(4-5) Diff.
Vækstbrancher	63,9	58,8	5,1	104,4	96,1	8,3
	70,6	60,1	10,5	107,5	91,5	16,0
	74,2	63,9	10,3	107,4	92,5	14,9
Tilbagegangsbrancher	16,5	33,9	-17,4	68,8	141,3	-72,5
	14,2	34,0	-19,8	60,9	145,9	-85,0
	11,5	30,1	-18,6	56,4	147,5	-91,1

1) Udregnet på grundlag af tabel 3.

Det ses, at Hovedstadsregionens industripersonel i voksende omfang er placeret inden for vækstbrancherne og modsætningsvis er svindende inden for tilbagegangsbrancherne. Det samme gælder imidlertid for Udkantsamterne, og derfor kan to forhold særlig bemærkes. For det første øges differencen for både vækst- og tilbagegangsbrancherne under højkonjunktoren (fra 1968 til 1973), mens den mindskes (om end ikke overvældende) under lavkonjunktoren. Dette kan for det andet udtrykkes således, at stigningen i vækstbranchernes andel målt i procentpoints er større i Udkantsamterne end i Hovedstadsregionen under krisen.

Det mere aggregerede mål, branchedominans, fremviser en lidt anden udvikling. I Hovedstadsregionen stagnerer vækstbranchernes kvotient efter 1973, mens den er konsekvent faldende for tilbagegangsbrancherne. Udkantsamternes vækstbrancher har derimod en faldende kvotient før krisen, men en stigende under krisen (om end den fortsat er undergennemsnitlig). Tilbagegangsbranchernes kvotient er modsat Hovedstadsregionens konsekvent stigende (og klart overgennemsnitlig). Målt ved branchedominansen er der så-

ledes stadig store forskelle mellem de to regioner, og udviklingen under krisen forløber ikke entydigt "til fordel for" Udkantsamterne.

På grundlag af denne analyse kan der drages to konklusioner, en metodisk og en indholdsmæssig. Det fremgår, at der er vide muligheder for at nå et forventet resultat. Vil man "bevise" den ekstraordinære vækst i Udkantsamterne, anvendes de absolutte tal, brancheregionaliseringen (eventuelt med vækstprocenter). Ønsker man derimod at vise Hovedstadsregionens fortsatte over gennemsnitlighed, gøres det bedst med det mere aggregerede mål, branchedominansen.

Hvad angår det indholdsmæssige, forekommer det rimeligt - med ovenstående in mente - at konkludere følgende på udviklingen i den regionale fordeling af industriens personel. For det første har Udkantsamterne klaret sig bedre end Hovedstadsregionen siden krisens gennemslag, både hvad angår industrien som helhed, og inden for de enkelte brancher, selv om fremgangen i industrielt personel har været mindre efter 1973 end før. Vi kan derfor umiddelbart konkludere, at krisen er slået hårdere igennem i Hovedstadsregionen end i Udkantsamterne.

For det andet bevirker kombinationen af forskellige frem- og tilbagegange i de enkelte brancher både i regionerne og på landsplan, at Hovedstadsregionen kan fremstå som i stigende udstrækning domineret af vækstbrancher. Denne udvikling er imidlertid landsomfattende, og det er bemærkelsesværdigt, at vækstbranchernes overvægt i Hovedstadsregionen i forhold til deres vægt i Udkantsamterne er svagt faldende under krisen.

Denne analyses resultater kan ikke umiddelbart sammenlignes med Peter Hartoft-Nielsens anno 1980. Uden at gå for tæt på materialet er det dog på to måder muligt at underbygge ovenstående konklusion om forskelle i den regionale udvikling under krisen. Eksempelvis kan vi sammenholde brancheregionaliseringen og regionsspecialiseringen i denne artikel (tabellerne 2 og 3) med de tilsvarende mål hos Peter Hartoft-Nielsen for 1972 og 1977. Her er kvotienterne generelt, men specielt for brancheregionaliseringen, højere i både 1972 og 1977 end i 1973 og 1979 i Hovedstadsregionen, men lavere i Udkants-

amterne.⁶ Dette kunne tyde på, at krisen over en længere periode slår hårdere igennem i Hovedstadsregionen, mens omvendt beskæftigelsesstigningen fortsætter i Udkantsamterne.⁷

3. Investeringernes regionale fordeling

Dette afsnit belyser forholdet mellem investeringer og beskæftigelse og forholdet mellem investeringer i driftsmidler og ejendom. Endelig behandles betydningen af regionernes branchesammensætning og brancheinterne investeringsforskelle. Skulle Hovedstadsregionens kapital have en højere organisk sammensætning og arbejdskraften være mere produktiv end i Udkantsamterne, måtte vi forvente højere værdier på de to første mål. Samtidig skulle vi vel forvente en stigende afstand mellem de to regioners mål efter krisegennemslaget, hvis Hovedstadsregionens kapital var bedst i stand til at modvirke krisenedslaget.

Ser vi først på udviklingen i regionernes forhold mellem investeringer og beskæftigelse,⁸ fremkommer det billede, som ses af tabel 5, næste side.

Det fremgår af tabel 5, at Hovedstadsregionens investeringer pr. beskæftiget i alle tre år har ligget under landsgennemsnittet, både hvad angår driftsmidler og ejendomme. Ja, indexværdien for driftsmidler er endog faldende både før og efter krisegennemslaget. I Udkantsamterne er index også faldende efter 1973, men den absolutte afstand til Hovedstadsregionen øges dog også i denne periode. For ejendomsinvesteringerne er billedet noget mere sammensat, men afstanden mellem Hovedstadsregionen og Udkantsamterne er dog voksende for perioden som helhed.

På dette grundlag er det således ikke muligt at hævde, at den variable kapital (personellet) sætter en stadig større mængde konstant kapital (især driftsmidler) i bevægelse i Hovedstadsregio-

6) Kvotienterne kan udregnes på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 242f., 71 og 242f.

7) Den anden underbyggelse af konklusionen findes i appendix 4 i form af en nærmere drøftelse af betydningen af at anvende en tocifret henholdsvis en firecifret branchestatistik i regionalanalysen.

8) Fra og med 1968 foreligger der årlige regionale opgørelser over industriens investeringer (med virksomheder fra 20 eller flere beskæftigede som enhed) og årlige landsdækkende opgørelser over branchernes investeringer.

Tabel 5. Driftsmiddel- og ejendomsinvesteringer pr. beskæftiget i 1968, 1973 og 1979. Niveau i årets priser, index (pct., landsgennemsnit = 100)¹

Region Inve- vestering	Hovedstads- regionen		Naboamter		Fyn/ Østjylland		Udkants- amterne		Landet	
Driftsmiddel- investering	3.471	94	6.515	176	3.294	89	3.539	96	3.697	100
	5.220	92	6.663	118	5.710	101	5.908	104	5.669	100
	9.506	88	11.941	110	11.660	108	11.007	102	10.828	100
Ejendoms- investering	1.610	73	5.231	237	2.327	105	2.076	94	2.211	100
	2.149	77	3.810	137	2.682	97	3.417	123	2.777	100
	3.557	72	6.216	126	5.570	113	5.279	107	4.922	100

1) Bygger især på Statistiske Meddelelser 1971:2 og 1976:4, og Statistiske Efterretninger A 1981:1. For 1979 er der tale om faktiske (og ikke reviderede) investeringer, ligesom beskæftigelsestallet er fremkommet ved at multiplicere industriens samlede beskæftigelse med gennemsnittet af investeringsvirksomhedernes andele i 1977 og 1978. -For at modvirke investeringernes ofte store udsving år for år, er de her og i det følgende udregnet som et gennemsnit af to år (1968+1969, 1972+1973, 1978+1979) og divideret med beskæftigelsen i 1968, 1973 og 1979.

nen sammenlignet med de øvrige regioner - snarere tværtimod. Der ved fremstår Hovedstadsregionen i direkte modsætning til det andet traditionelle centerområde, Fyn/Østjylland. Det kan ikke her endeligt afklares, om den undergennemsnitlige udvikling i Hovedstadsregionen kunne skyldes, at krisen ikke rammer særlig hårdt her. Men det er næppe tilfældet, idet man i så fald måtte forvente, at de konkurrencedygtige virksomheder søgte af ekspandere på nationale og internationale konkurrenters bekostning - og der er intet i investeringstallene, der tyder på en specielt ekspansiv udvikling.

I forhold til denne udvikling i investeringer pr. beskæftiget er det imidlertid hævdet, at forholdet mellem driftsmiddel- og ejendomsinvesteringer bedre afspejler investeringernes akkumulations-sammenhæng og eventuelle regionale forskelle i produktivitet.⁹ Således udtrykker en høj kvotient en intensiv akkumulation og en høj produktivitet, hvorimod en lavere kvotient afspejler en mere ekstensiv akkumulation og en lavere produktivitet.

9) Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulationens regionalisering og krisen, København: Samfundsfagsforskningsrapport, 1979, pp. 59ff.

Selv om den konkrete argumentation herfor måske ikke er overbevisende, virker antagelsen om, at ejendomsinvesteringerne udtrykker den variable kapital rimelig, idet disse investeringer rummer den potentielle beskæftigelsesudvikling.¹⁰ For at belyse dette forhold kan vi opstille følgende tabel.

Tabel 6. Regionale forhold mellem driftsmiddel- og ejendomsinvesteringer 1968, 1973 og 1979. (1) Niveau og index (pct.); (2) vækstrate og index (pct., landsgennemsnit = 100)¹

Region År	Hovedstadsregionen		Naboamter		Fyn/ Østjylland		Udkantsamterne		Hele landet	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
1968	2,16		1,25		1,42		1,70		1,67	
	129		75		85		102		100	
1973	2,43	2,4	1,75	7,0	2,13	8,4	1,73	0,4	2,04	4,1
	119	59	86	171	104	205	85	10	100	100
1979	2,67	1,6	1,92	1,6	2,09	-0,3	2,09	3,2	2,20	1,3
	121	123	87	123	95	-	95	246	100	100

1) Opstillet på grundlag af tabel 5.

Ifølge denne tabel har Hovedstadsregionen utvetydigt de største kvotienter i alle tre år, mens de tre andre regioners plads varierer over tid. Det er imidlertid et spørgsmål, hvad vi umiddelbart kan slutte herudfra om regionale forskelle i investeringsmønster og produktivitet.

Tabellen viser jo også, at Hovedstadsregionens kvotient i forhold til hele landet er faldende under højkonjunktoren og kun svagt stigende under krisen, hvorimod væksten i Udkantsamternes indextal er noget større fra 1973 til 1979. At Udkantsamterne fremstår med en meget lille vækstrate for perioden 1968 til 1973 kan hænge sammen med, at ejendomsinvesteringerne vokser særlig kraftigt i netop den periode,¹¹ hvorved der skabes et potentiel

10) Ibid., p. 61.

11) Vækstraterne kan udregnes på grundlag af tabel 5.

for en fremtidig beskæftigelsesstigning. Det er vel også værd at bemærke, at Udkantsamterne har den klart højeste vækstrate i kvotienten under krisen, hvilket ikke umiddelbart tyder på en specielt ekstensiv akkumulationsudvikling i dette område.

Selv om især dette sidste mål er vanskeligt at fortolke entydigt, kan der argumenteres for en fortolkning, der i det store og hele underbygger resultater ved anvendelse af forholdet mellem investeringer og beskæftigelse og kapitalintensiteten over en femårs-periode. Og i denne konklusion vil vi lægge vægt på, at Hovedstadsregionens forrang med hensyn til kapitalintensitet og intensiv akkumulation ikke kan påvises entydigt. Og specielt med hensyn til udviklingen under krisen er konklusionen snarere, at Udkantsamterne har bevaret sit forspring, hvad angår kapitalapparat pr. beskæftiget, og ydermere reduceret Hovedstadsregionens forspring i henseende til forholdet mellem investeringer i driftsmidler og ejendom. Sammenfattende må dette tages som udtryk for, at industrien i Hovedstadsregionen er ramt hårdere af krisen end Udkantsamternes industri.

Afslutningsvis vil vi komme ind på problemstillingen, hvorfor der er forskellige investeringsforhold i de enkelte regioner. På denne måde nærmer vi os en begyndende strukturforklaring på investeringsforskellene og samtidig spørgsmålet om analysens anvendelse af en brancheinddeling.

Vi har ovenfor belyst investeringsforholdene ud fra industriens investeringer i regionerne. Industristatistikken muliggør ikke regionsfordeling af de enkelte branchers investeringer, men specialkørsler har påvist betydelige forskelle regionerne imellem.¹² Alligevel er det via en standardberegning muligt at belyse, hvorfor investeringerne i en region afviger fra det nationale investeringsmønster ved at fokusere på betydningen af dels investeringsforskelle inden for hver enkelt branche, dels forskelle i regionernes branchesammensætning.¹³ Dette belyses i tabel 7 på næste side, hvor især tre forhold skal fremhæves.

12) Se for eksempel Peter Hartoft-Nielsen, Krisen og den nordjyske industri, op.cit., p. 43, som gennemregnet i Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., p. 74.

13) Proceduren ved standardberegningen er omtalt i appendix 5.

Tabel 7. Betydningen af brancheinterne investeringsforskelle og forskellig branchesammensætning for regionernes afvigelse fra det nationale investeringsgennemsnit i 1968, 1973 og 1979. Investeringer i (a) driftsmidler og (b) ejendomme. Kr. pr. beskæftiget¹

Investe- ringsforskelle	Region		Hovedstadsregionen		Naboamterne		Fyn/Østjylland		Udkantsamterne	
	(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)
(1)										
Total forskel:										
Regionens faktiske investering ÷ landsgennemsnittet	-226	-601	2.818	3.020	-403	116	-158	-135		
	-449	-628	994	1.033	41	-95	239	640		
	-1.322	-1.365	1.113	1.294	832	648	179	357		
(2)										
Brancheinterne investeringsforskelle:										
Regionens faktiske investering ÷ regionens standardberegnete investering	-475	-817	2.713	2.947	-137	351	75	34		
	-664	-594	760	862	260	4	464	635		
	-1.851	-1.471	457	866	1.357	855	1.020	690		
(3)										
Branchesammensætningens betydning:										
(1) ÷ (2)	249	216	105	73	-266	-235	-83	-101		
	215	-34	234	171	-219	-91	-225	5		
	529	106	656	428	-525	-207	-841	-333		

1) Udregnet på grundlag af Statistiske Meddelelser 1971:2, 1971:13, 1975:4, 1976:4, og Statistiske Efterretninger, A 1981:1 samt tabel 4 ovenfor.

For det første er Hovedstadsregionens investeringer som de eneste konsekvent mindre end det nationale gennemsnit (dette kan også ses af tabel 5). For det andet har Hovedstadsregionen som den eneste konsekvent større standardberegnete investeringer end faktiske investeringer. Og for det tredje kombinerer alene Hovedstadsregionen positive værdier på branchesammensætningen med negative på de brancheinterne investeringsforskelle.

Sagt på en anden måde, skulle Hovedstadsregionens branchesammensætning alene have resulteret i højere faktiske investeringer, men de brancheinterne investeringsforskelle (læs: undergennemsnitlige investeringer pr. beskæftiget i Hovedstadsregionen) trækker de faktiske investeringer ned under det nationale gennemsnit. Det omvendte gør sig gældende for det andet traditionelle centerområde, Fyn/Østjylland, og for Udkantsamterne. Her trækker branchesammensætningen alene de faktiske investeringer ned mod eller under landsgennemsnittet, men de brancheinterne investeringsforskelle¹⁴ (læs: overgennemsnitlige investeringer pr. beskæftiget i regionerne) trækker stort set regionernes faktiske investeringer op over det nationale gennemsnit.

Som den eneste region har Naboamterne positive afvigelser på både branchesammensætning og brancheinterne investeringsforskelle, og begge bærer således ved til regionens store positive afvigelse fra det nationale investerings gennemsnit. Bemærkelsesværdigt er det dog, at branchesammensætningens absolutte og relative betydning er tiltagende, hvilket svarer til udviklingen i Hovedstadsregionen, men er i modsætning til de to andre amters udvikling.

Disse beregninger føjer til den hidtidige analyse, at vel er Hovedstadsregionens branchesammensætning domineret af brancher med overgennemsnitlige investeringer, men denne branchemæssige overvægt bliver mere end opvejet af de faktiske investeringers undergennemsnitlighed. Og ud fra tallene må vi endda drage den konklusion, at denne brancheinterne undergennemsnitlighed i investeringerne vokser betydeligt mere under krisen end før. Ser vi på den anden pol, Udkantsamterne, bliver branchesammensætningens dominans af brancher med undergennemsnitlige investeringer modvirket - og stort set opvejet - af de faktiske investeringers overgennemsnitlighed, som dog ikke entydigt vokser mest under krisen.

14) Begrebet dækker en nettoafvigelse fra et landsgennemsnit, idet nogle brancher kan have overgennemsnitlige, andre undergennemsnitlige investeringer.

Konkluderende viser denne del af analysen således, at Hovedstadsregionen nok rummer en overvægt af mere kapitalintensive brancher, men kapitalintensiteten i de enkelte virksomheder er undergennemsnitlig. Omvendt er der en overvægt af mindre kapitalintensive (mere arbejdskraftintensive) brancher i Udkantsamterne, men her er investeringerne i de enkelte virksomheder til gengæld overgennemsnitlige. Hermed styrkes det tidligere argumenterede, at den traditionelle rangordning mellem center og periferi på industriens område er under opløsning og måske tendentielt på vej til at blive vendt om.¹⁵ I tilknytning til denne sidste del af analysen viser appendix 4, at regionalisering på brancheniveau (industristatistikens tociffer-inddeling) løber risikoen for at negligere endog meget betydelige brancheinterne forskelle, således at indtrykket af en traditionel center-periferi-struktur af rent statistiske årsager fastholdes efter dens virkelige opløsning.

5. Afslutning

Resultaterne af denne analyse kan sammenfattes således. Det er vist, at arbejdsløsheden ikke er anvendelig som indikator på den regionale udvikling under krisen, hvorimod beskæftigelsen og investeringerne kan anvendes som gensidigt supplerende indikatorer. Det er dog påpeget, at der til begge mål - men især til investeringsmålet - er knyttet forskellige statistisk-metodiske problemer.

Dernæst er det argumenteret, at det ikke er muligt at påvise en speciel koncentration af højorganiske og højproduktive brancher i Hovedstadsregionen og en koncentration af modsat karakter i Udkantsamterne. Der er snarere tale om, at en tidligere center-periferi-struktur er under opløsning og måske på vej til at blive vendt om. Ligeledes har det ikke været muligt at påvise, at Hovedstadsregionens industri er blevet ramt mindre eller bedre har kunnet modvirke effekterne af krisegennemslaget efter 1973. Tværtimod

15) I lighed med tabel 6 er der i forbindelse med artiklen udregnet kvotienter for forholdet mellem de to investeringstyper på grundlag af standardberegningerne. De er vanskelige at anvende entydigt; men de bekræfter de brancheinterne investeringsforskelle større betydning og viser, at Hovedstadsregionen - i modsætning til de andre regioner - scorer positivt på de brancheinterne investeringsforskelle. Derved opstår igen det forhold, der ovenfor er behandlet i forbindelse med tabel 5 og især 6.

taler meget for, at netop Hovedstadsregionen er ramt hårdt af den økonomiske krise. Og herigennem kan det sandsynliggøres, at Udkantsamternes produktionsbetingelser er blevet kraftigt forbedret for alle brancher og produktionsformer.

Metodisk viser analysen, hvilke muligheder der er for at fremtrylle ønskede resultater gennem anvendelse af mere eller mindre aggregerede mål. Det er ikke på forhånd muligt at sige, hvilke mål der er de "rigtige"; men der er i denne artikels konklusioner nok lagt vægt på de mindre aggregerede mål, fordi de mest direkte afspejler udviklingen i de enkelte regioner. Analysen har for både beskæftigelses- og investeringsindikatoren vist, at der er væsentlige problemer forbundet med en analyse på brancheplan, således at underbrancheniveauet klart må foretrækkes i fremtidige regionale analyser.

I den udstrækning, det er muligt at konkludere meget håndfast, viser analysen, at den intensive akkumulation snarere foregår i Udkantsamterne end i Hovedstadsregionen, at produktivitetshierarkiet ikke går mellem brancher, men inden for de enkelte brancher, at de højproduktive virksomheder snarere er placeret i Udkantsamterne end i Hovedstadsregionen, og at udviklingen i denne retning er blevet forstærket efter krisegennemslaget.¹⁶

Vi har i analysen ikke søgt af forklare udviklingen i regionerne og forholdet mellem dem. Et sådant forklaringsforsøg måtte mere overordnet skelne mellem konjunkturelle og strukturelle forholds betydning, hvilket også - via opstilling af de relevante tidsserier - ville muliggøre en nærmere besvarelse af spørgsmålet om, hvor krisen slår først igennem. Dette kunne være grundlaget for en analyse af de industristrukturelle ændringer i de enkelte regioner og disses sammenhæng med krisegennemslaget i de enkelte brancher. I denne forbindelse ville det være relevant at inddrage sider af den statslige politik, ligesom krisegennemslagets forskellige styrke i Danmarks (ideelt de enkelte regioners) internationale handelspartnere muligvis kunne bidrage til forklaringen af de forskellige regionale konjunkturforløb og strukturudviklinger.

16) Disse konklusioner er delvis modsatte Bent Schous og Peter Cauchis, op.cit., p. 70.

For mere præcist at kunne vurdere "selvstændigheden" i denne udvikling i Udkantsamterne var det endvidere nødvendigt at analysere egnsudviklingsstøttens betydning, dens fordeling over tid og på forskellige brancher. For selv om analysen viser Udkantsamternes overgennemsntilighed med hensyn til investeringer, foreligger der til dato ingen mere præcis analyse af egnsudviklingsstøttens placering i dette mønster.¹⁷ Og derfor er det heller ikke muligt at bestemme egendynamikken i regionens akkumulation, hvilket ikke mindst er relevant i betragtning af de mange nye virksomheders forudseelige voksende kapitalbehov.

Denne skitsering af arbejdsopgaver antyder, at der næppe findes en mere generel forklaring på det regionale udviklingsmønster, der fremgår af analysen, det være sig kapitalens underlæggelse af stadig større dele af det sociale liv eller de regionale forskelle i politisk bevidsthed og faglig aktivitet. Vi er derfor et langt stykke enig med Peter Hartoft-Nielsens forsøg på at kombinere forskellige typer af årsager til denne regionale udvikling og derfor også enig i påpegningen af nødvendige midler til at fastholde og fremme den industristrukturelle udvikling i Udkantsamterne.¹⁸

17) Jfr. dog en igangværende analyse i Direktoratet for Egsudvikling, Børsen, den 31.3.1981, der dog nok også har til formål at argumentere for egnsudviklingsstøttens (fortsatte) berettigelse.

18) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 216-29.

Appendiks

1. Artiklens afgrænsning og regionsinddeling

Artiklen belyser hverken det langt mere omfattende emne udviklingen i de regionaliserede levevilkår eller den offentlige sektors påvirkning heraf. Artiklen bygger på den antagelse, at sammenhængen mellem regional udvikling og en økonomisk krise påvirkning heraf mest "rent" kan vurderes på industriens regionale udvikling, fordi den offentlige sektors, landbrugets og byggeriets udvikling og regionale effekter forekommer langt mere "politisk" bestemt.¹ Implicit i denne opdeling ligger derfor også det synspunkt, at totalkapitalen ikke kan begribes som historiens afgørende dynamiske subjekt, der også bestemmer de statslige funktioner og den regionale udvikling og fordeling.²

Artiklen behandler overvejende forhold og udvikling efter krigsegennemslaget, der her er fastsat til 1974.³ For at kunne vurdere særtræk ved udviklingen under krisen inddrages også data for den forudgående periode, hvorfor 1973 fremstår som både højkonjunkturrens slutpunkt og "år 0" i den efterfølgende kriseperiode.

I hele analysen er det noget atypiske og isolerede Bornholm udeladt. Den anvendte regionsinddeling er taget fra Peter Hartoft-Nielsen og bygger på følgende gruppering af amtskommunerne. Hovedstadsregionen udgøres af København og Frederiksberg kommuner og Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter; Naboamterne udgøres af Vestsjællands og Storstrøms amter; Fyn/Østjylland af Fyn, Vejle og Århus amter; og endelig udgøres Udkantsamterne af Nordjyllands, Viborg, Ringkøbing, Ribe og Sønderjyllands amter. Af pladshensyn har det ikke været muligt at foretage en yderligere opdeling af udviklingen på forskellige kommunegrupper, hvilket i øvrigt ville understrege analysens resultater.⁴

1) Denne sondring er af flere grunde ikke absolut. Således er for eksempel sten/ler/glas og tekstil/beklædning meget direkte afhængig af udviklingen i byggeriet og dermed af bygge- og boligpolitikken.

2) Denne opfattelse findes eksempelvis hos Flemming Olsen, Den nye regionale arbejdsdeling, Århus: Statskundskabsspeciale, 1980, p. 43.

3) Jfr. argumentationen hos Jens Frøslev Christensen, Industrikapitalen og krisen, Roskilde: RUC's forlag, 1978, pp 86ff.

4) Jfr. især Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommissionens sekretariat, 1980

Denne regionsinddeling kan diskuteres, og valget af regionsenhed og gruppering påvirker åbenlyst analysens resultater. Fordelen ved denne gruppering er, at de to oprindelige centerområder hver for sig fastholdes (Hovedstadsregionen og Fyn/Østjylland), og at den "jyske periferi" (Udkantsamterne) holdes adskilt fra Naboamterne. Dele af disse amter har ganske vist historisk set klare udkantstræk, men nyere undersøgelser synes at godtgøre, at industrialiseringen af disse områder har nogle særtræk bestemt af den geografiske nærhed til Hovedstadsregionen.⁵ I den konkrete analyse lægges vægten på sammenligning af udviklingen i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne.

2. Arbejdsløsheden som indikator

Helt op til midten af 70erne blev arbejdsløsheden benyttet som indikator på regional udvikling, herunder på krisens regionale gennemslag. I de senere år er det dog blevet almindeligt accepteret, at arbejdsløsheden ikke er en velegnet indikator på 70ernes regionale udvikling. Der er flere grunde hertil.

Hvad angår udviklingen på det samlede arbejdsmarked er mindre udsving i den statistisk opgjorte regionale arbejdsløshed et usikkert mål på den virkelige arbejdsløshed i regionerne, fordi en række fag kun har én a-kasse, der oftest er placeret i København. Da arbejdsløsheden registreres efter a-kassens placering og ikke efter den arbejdsløses bopæl, er den regionale opgørelse af arbejdsløsheden strukturelt skæv.

Når vi i denne artikel kun fokuserer på industrisektoren, kan dette forhold ikke tillægges større betydning. Væsentligere er her regionale udviklingsforskelle i de forhold, der sammen etablerer arbejdsløsheds målet. Og her drejer det sig fundamentalt om forskellige måder at opgøre den potentielle arbejdskraftreserve på, samt især regionalt forskellige udviklinger i denne arbejdskraftreserve.⁶

5) Vi henviser her til diskussionen Ibid., herunder det selvstændige bilag J, angående filialers og datterselskabers betydning for 60ernes industrialisering af disse områder.

6) Jfr. behandlingen heraf hos Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 29ff.

Arbejdsløsheden kan for eksempel måles som forholdet mellem det samlede antal registrerede ledige og antallet af fuldtidsforsikrede. I denne forbindelse vil regionalt forskellige udviklinger i organisationstilslutningen påvirke arbejdsløshedsprocenten på en sådan måde, at målets validitet som konjunkturindikator forringes. Og sådanne forskellige udviklinger synes at kunne påvises.⁷

En mere direkte tilgang til det grundliggende problem er dog at se antallet af arbejdsløse som differencen mellem antal personer i arbejdsstyrken og antal beskæftigede.⁸ Det stigende antal arbejdsløse under den økonomiske krise kan således forklares på to måder. Enten som et fald i antallet af beskæftigede eller som en vækst i antal personer i arbejdsstyrken på grund af vækst i de erhvervsaktive aldersklasser og/eller stigende erhvervsfrekvenser.

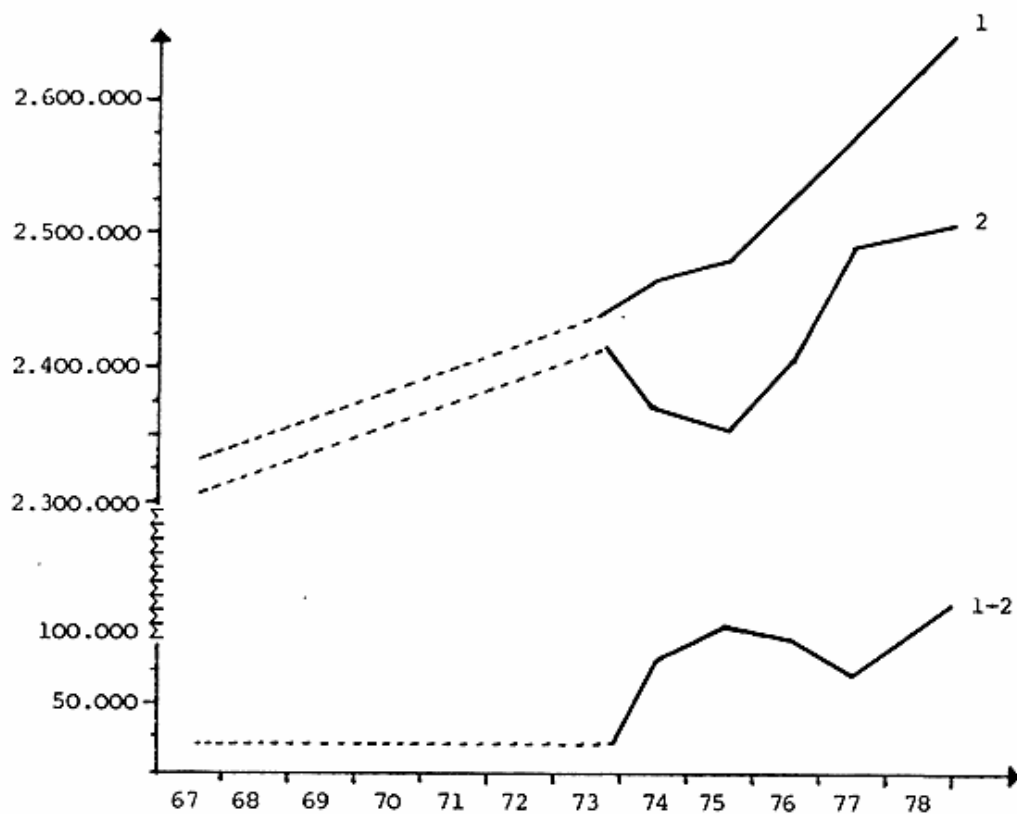
Den samlede arbejdsmarkedsudvikling i krisens første år viser, at den øgede arbejdsløshed skal forklares ud fra et fald i antallet af beskæftigede. Derimod må de efterfølgende års fortsatte stigning i arbejdsløsheden forklares ud fra ændringer i de hidtidige udviklingstendenser i mænds og kvinders erhvervsfrekvens.⁹ Opgørelser viser, at tendensen til vækst i kvindernes erhvervsfrekvens er forøget efter 1973, samtidig med at mændenes tidligere faldende erhvervsfrekvens nu er stagnerende, ja endog svagt stigende for enkelte aldersgrupper.¹⁰ Den beskrevne udvikling kan anskues i figur 1.

7) Se eksempelvis hos Ole Quist Pedersen, Industriens regionsl udvikling under krisen i 70'erne, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, p. 90

8) Kulturgeografiske Hæfter, nr. 16, Tema: Regional udvikling, København 1980, p. 68, hvor der også redegøres nærmere for forholdet mellem de arbejdsløse og andre midlertidigt fraværende erhverv.

9) Ibid., pp. 68f.

10) Det Økonomiske Råds Formandskab, Dansk økonomi, november 1978, København 1978, pp. 63-65, og Beskæftigelsesundersøgelsen 25.10.1978, i Statistiske Efterretninger A 1980:4. Udviklingen er ligeledes belyst i Miljøministeriet, 1980-redegørelsen fra miljøministeren om landsplanlægning, København 1981, pp. 6-8 og 26ff.



Figur 1. Udviklingen i arbejdsstyrken (kurve 1), antal beskæftigede (kurve 2), samt antal personer midlertidigt fraværende fra erhverv (kurve 1-2).
November 1972 - oktober 1978¹¹

11) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulationens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.

3. Beskæftigelsen som indikator

Beskæftigelsen er i dag en almindeligt accepteret indikator på regional udvikling. Er analysegenstanden det samlede arbejdsmarkeds enkeltdele, opstår der ganske vist metodisk-statistiske vanskeligheder, idet der ikke foreligger en homogen, regionaliseret statistik over udviklingen i beskæftigelsen på de enkelte delmarkeder.¹³ Ser vi alene på antallet af beskæftigede inden for industrien, foreligger der siden 1965 en meget homogen, regionaliseret opgørelse i den årlige industristatistik. Når vi som her ser på perioden 1968-79, og specielt på årene 1968, 1973 og 1979, består de konkrete problemer i en ekstraordinær tilgang på 18.900 i 1970 og i en brancheændring i 1971, der især vedrører anden industri, men også kemi, jern- og metal samt nærings- og nydelsesmiddel industrierne. Endelig medregnes mejeriernes beskæftigelse fra og med 1977.

Da disse ændringer ikke rammer direkte ned i de udvalgte år, hvorfor deres betydning bliver spredt over en længere periode, er der valgt at se bort fra dem. Derimod nødvendiggør statistiske omplaceringer af visse delbrancher af jern- og metalindustrien, at denne branche konsekvent indeholder transportmiddel-industrien og jern- og metalværkerne. Af samme grund er råstoringvindning placeret under sten-, ler- og glas-industrien.¹⁴

4. Gruppering af industribrancherne

I analysen af ændringerne i industriens regionale placering og regionernes industrielle struktur inddrages industristatistikens data for hele industrien. Hvor det er muligt, inddrages yderligere materiale om brancherne (industristatistikens to-cifterniveau), mens Peter Hartoft-Nielsens underbranche-inddeling (fire-cifterniveau) kun anvendes perifert.

Karakteristikken og grupperingen af industribrancherne (på to-cifterniveau) må kombinere et overordnet kriterium med konjunktur-

13) Disse vanskeligheder er meget udførligt belyst i Holger Andersen m.fl., op.cit., pp. 260-262 og 271-278.

14) En meget omfattende redegørelse for korrektionsmetoder og proceduren ved opstilling af reviderede tidsserier for perioden 1965-77 findes i Leif Pedersen, Industri-databanker I, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979.

turforløbet. Vi vil her anvende udviklingen i branchernes andel af den industrielle værditilvækst i perioderne før og efter 1973, og ud fra dette søge at inddele brancherne i vækst-, stagnations- og tilbagegangsbrancher. Bag en sådan inddeling ligger den opfattelse, at beskæftigelse og investeringer i visse brancher er mere stabil, konjunkturafhængig, ekspansiv og udviklende for regionens industri som helhed end i andre brancher. Således er det ikke uden problemer, at en bestemt branche får stadig større vægt i regionens industristruktur, hvis denne branche er karakteriseret ved en stadig tilbagegang i andel af værditilvækst (og beskæftigelse).

På dette grundlag betegnes kemisk industri som en strukturel vækstbranche, idet den har en stigende værditilvækstandel under både høj- og lavkonjunktur. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien og jern- og metalindustrien grupperes som cykliske vækstbrancher, fordi de har en faldende andel under højkonjunktoren, men en stigende andel under lavkonjunktoren (og for hele perioden).

Modstillet disse vækstbrancher er tekstil og beklædningsbranchen, der med konsekvent faldende værditilvækstandel betegnes strukturel tilbagegangsbranche. Træ- og møbelindustrien og stener-glasindustrien betegnes cykliske tilbagegangsbrancher, idet deres værditilvækstandel vokser under højkonjunktoren, men falder under lavkonjunktoren (og over perioden som helhed). Endelig betegnes papir- og grafisk industri som en stagnerende branche, der stort set fastholder sin værditilvækstandel.¹⁵

Muligheden for at komme ud over problemerne ved at anvende en to-cifret branchestatistik i en sammenholden af vækst- og tilbagegangsbranchernes andel i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne er til stede gennem Peter Hartoft-Nielsens inddeling på grundlag af en fir-cifret branchestatistik.¹⁶ Med denne opdeling ses der således bort fra den urealistiske forudsætning, som ovenstående analyse bygger på, nemlig at brancherne på to-cifterniveau kan be-

15) Jeg henviser her til inddelingen hos Ole Quist Pedersen, op.cit., pp. 76-79, specielt p. 79.

16) Denne sammenholden skal foretages med forsigtighed, da årene 1973 og 1979 sammenstilles med 1972 og 1977.

tragtes som homogene enheder. I virkeligheden er der meget store produktionsforskelle mellem en branches del- og underbrancher.¹⁷

Hvad angår regionsspecialiseringen, viser en sammenholden, at kvotienterne for begge regioner i både 1972 og 1977 er lavere for vækst-underbrancherne og højere for tilbagegangs-underbrancherne end i 1973 og 1979. Det bemærkelsesværdige ligger derfor i, at de to regioner bytter plads. Således er Udkantsamternes "vækstkvotient" højere end Hovedstadsregionens, mens "tilbagegangskvotienten" er lavere - i både 1972 og 1977. Samme forhold fremtræder i forbindelse med målet branchedominans. Her er Hovedstadsregionens kvotient for vækst-underbrancherne lavere, og tilbagegangs-underbranchernes højere i 1972 og 1977 end i 1973 og 1979, mens det omvendte er tilfældet for Udkantsamterne.¹⁸

Dette kunne tyde på, at regionalisering af brancherne overbetoner Hovedstadsregionens "vækstandel", men underbetoner Udkantsamternes i forhold til det mønster, der fremtræder ved en regionalisering af underbrancherne. Derimod gør det omvendte sig gældende, hvis vi ser på regionernes "tilbagegangsandele". Derved fremkommer som en foreløbig konklusion, at den afgørende regionaliseringsskillelinie ikke går mellem brancherne, men inden for den enkelte branche mellem forskellige underbrancher. Og videre, at underbranche-opdelingen i forhold til ovenstående analyses brancheopdeling "flytter" en endnu større del af vækstpotentialet i den danske industri bort fra Hovedstadsregionen.¹⁹

Herved er den branchemæssige opdeling af industriens personel problematiseret; men der kan stilles spørgsmålstegn ved selve beskæftigelsesudviklingen som mål på den regionale fordeling af industrien. Udviklingen i personellet, herunder dets regionale for-

17) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 85, 87, 245 og specielt med hensyn til jern- og metalindustrien pp. 155 og 253. Jfr. også Ebbe Larsen, "Den regionale polarisering af industriens produktionsformer", i Fagligt Forum. Kulturgeografiske Hæfter, nr. 12, København 1978, pp. 51-75.

18) Kvotienterne kan opstilles på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 87 (tabel VI.3), 246 og 89 (tabel E2 og VI.5) og p. 90 (tabel VI.6 og VI.7).

19) Da Ibid. ikke indeholder tal fra perioden før 1972, er det ikke muligt at identificere eventuelle forskelle i udviklingen før og efter krisegennemslaget.

deling, siger således kun noget om produktionens anvendelse af arbejdskraft, variabel kapital, men intet om den mængde konstant kapital, der sættes i bevægelse af arbejdskraften. Der udvikles mellem brancherne forskellige kapitalintensiteter (produktionsmidler i forhold til arbejdskraft) og arbejdsproduktiviteter (produceret mængde i forhold til arbejdskraften), som kan være regionalt forskelligt fordelt. Således kunne beskæftigelsestilbagegangen i Hovedstadsregionen være mere end opvejet af en over gennemsnitlig produktivitetsforøgelse, mens beskæftigelsesstigningen i Udkantsamterne kunne modvirkes af en under gennemsnitlig produktivitetsforøgelse.²⁰ Disse forhold kan delvis belyses gennem udviklingen i investeringerne.

5. Investeringerne som indikator

I relation til den konkrete analyse af udviklingen i investeringernes regionale fordeling skal to forhold kort berøres. Det første drejer sig om, at krisegennemslag teoretisk må forventes imødegået ved investeringer i specielt driftsmidler.²¹ Dvs. at over gennemsnitlige (drifts)investeringer skulle modsvare et over gennemsnitligt krisegennemslag. Men over gennemsnitlige investeringer - herunder i driftsmidler - er jo også en måde, hvorpå en given virksomhed i en eller anden region kan ekspandere. Og omvendt kan et kraftigt krisegennemslag vel teoretisk tænkes kombineret med under gennemsnitlige investeringer i en region med en tung vægt af virksomheder med ekspansionsmuligheder. Investeringsmålet skal således bruges med stor forsigtighed.

Det skal det så meget mere, som der også er problemer af statistikmæssig art forbundet med især opgørelsen af de regionale investeringer. Væsentligst forekommer her at være muligheden for regionalt forskellige afgange af investeringsenheder (der ikke registreres som afgang) og betydningen af regional funktionsspecialisering inden for firmaer, således at virksomhedernes driftsmiddel-

20) Se for eksempel Holger Gad m.fl., Egnsudvikling under økonomisk vækst, Århus: Aarhus Universitets Økonomiske Institut, 1968, Bind I, p. 16.

21) Jfr. Peter Maskell, "Krisens regionale gennemslag", i Fagligt Forum. Kultur-geografiske Hæfter, nr. 14, København 1979, p. 54, og Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 19-20.

investeringer bliver ulige regionalt fordelt. Og endelig det forhold, at investeringernes bundethed til akkumulationsprocessen og fremtidige profitforventninger kan brydes af "udefra kommende forhold" som for eksempel egnsudviklingsstøtten.²²

Uden at der her skal argumenteres nærmere for standpunktet, bygger denne artikel på, at de nævnte og flere andre indvendinger nok modificerer, men ikke invaliderer investeringsmålets anvendelighed.

I artiklens første hoveddel ses på kapitalintensiteten i enkelte år, og ved siden af dette mål kan kapitalmængden pr. beskæftiget over en længere periode inddrages. Som skitsering af dette forhold kan vi her anvende Peter Hartoft-Nielsens opstilling over industriens og branchernes regionale investeringer i faste 1975-priser for perioden 1972-76.²³ Opstilling af index for de enkelte regioner for såvel hele industrien som for vækst- og tilbagegangsbrancher²⁴ placerer entydigt Hovedstadsregionen under både Udkantsamterne og (stort set) de to andre regioner. Vi kan derfor tilslutte os den konklusion, at vel er der under krisen gennemført rationaliseringer og kapitalintensivering i Hovedstadsregionen (med faldende beskæftigelse til følge), men de nævnte bevægelser har blot været kraftigere i den øvrige del af landet, herunder også i det traditionelle periferiområde.²⁵

Pladshensyn udelukker en mere udførlig gennemgang af proceduren ved standardberegningen,²⁶ men nogle hovedtræk kan nævnes. Udgangspunktet er de nationale branchers investeringer i driftsmidler og ejendomme pr. beskæftiget (i de af investeringsundersøgelserne om-

22) For den mere præcise kritik kan der henvises til Ibid., pp. 56ff., og Peter Maskell, op.cit., specielt pp. 64f.

23) Udregnet på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 105. Det er selvfølgelig problematisk at inddrage 1972-tal for perioden efter krisegennemslaget, ligesom femårs-perioden 1972-76 kun dækker en del af den konstante kapital (her akkumulerede maskininvesteringer), som arbejdskraften sætter i bevægelse (jfr. Handelsministeriet, PPII, bilag 3, København 1974, p. 125).

24) Idet dog sten-ler-glas og jern-metal er eksklusive råstofudvinding henholdsvis jern- og metalværker.

25) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 109.

26) En udførlig gennemgang findes hos Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 127-130.

Appendiks

1. Artiklens afgrænsning og regionsinddeling

Artiklen belyser hverken det langt mere omfattende emne udviklingen i de regionaliserede levevilkår eller den offentlige sektors påvirkning heraf. Artiklen bygger på den antagelse, at sammenhængen mellem regional udvikling og en økonomisk krise påvirkning heraf mest "rent" kan vurderes på industriens regionale udvikling, fordi den offentlige sektors, landbrugets og byggeriets udvikling og regionale effekter forekommer langt mere "politisk" bestemt.¹ Implicit i denne opdeling ligger derfor også det synspunkt, at totalkapitalen ikke kan begribes som historiens afgørende dynamiske subjekt, der også bestemmer de statslige funktioner og den regionale udvikling og fordeling.²

Artiklen behandler overvejende forhold og udvikling efter krigsegennemslaget, der her er fastsat til 1974.³ For at kunne vurdere særtræk ved udviklingen under krisen inddrages også data for den forudgående periode, hvorfor 1973 fremstår som både højkonjunkturrens slutpunkt og "år 0" i den efterfølgende kriseperiode.

I hele analysen er det noget atypiske og isolerede Bornholm udeladt. Den anvendte regionsinddeling er taget fra Peter Hartoft-Nielsen og bygger på følgende gruppering af amtskommunerne. Hovedstadsregionen udgøres af København og Frederiksberg kommuner og Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter; Naboamterne udgøres af Vestsjællands og Storstrøms amter; Fyn/Østjylland af Fyn, Vejle og Århus amter; og endelig udgøres Udkantsamterne af Nordjyllands, Viborg, Ringkøbing, Ribe og Sønderjyllands amter. Af pladshensyn har det ikke været muligt at foretage en yderligere opdeling af udviklingen på forskellige kommunegrupper, hvilket i øvrigt ville understrege analysens resultater.⁴

1) Denne sondring er af flere grunde ikke absolut. Således er for eksempel sten/ler/glas og tekstil/beklædning meget direkte afhængig af udviklingen i byggeriet og dermed af bygge- og boligpolitikken.

2) Denne opfattelse findes eksempelvis hos Flemming Olsen, Den nye regionale arbejdsdeling, Århus: Statskundskabsspeciale, 1980, p. 43.

3) Jfr. argumentationen hos Jens Frøslev Christensen, Industrikapitalen og krisen, Roskilde: RUC's forlag, 1978, pp 86ff.

4) Jfr. især Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommissionens sekretariat, 1980

Denne regionsinddeling kan diskuteres, og valget af regionsenhed og gruppering påvirker åbenlyst analysens resultater. Fordelen ved denne gruppering er, at de to oprindelige centerområder hver for sig fastholdes (Hovedstadsregionen og Fyn/Østjylland), og at den "jyske periferi" (Udkantsamterne) holdes adskilt fra Naboamterne. Dele af disse amter har ganske vist historisk set klare udkantstræk, men nyere undersøgelser synes at godtgøre, at industrialiseringen af disse områder har nogle særtræk bestemt af den geografiske nærhed til Hovedstadsregionen.⁵ I den konkrete analyse lægges vægten på sammenligning af udviklingen i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne.

2. Arbejdsløsheden som indikator

Helt op til midten af 70erne blev arbejdsløsheden benyttet som indikator på regional udvikling, herunder på krisens regionale gennemslag. I de senere år er det dog blevet almindeligt accepteret, at arbejdsløsheden ikke er en velegnet indikator på 70ernes regionale udvikling. Der er flere grunde hertil.

Hvad angår udviklingen på det samlede arbejdsmarked er mindre udsving i den statistisk opgjorte regionale arbejdsløshed et usikkert mål på den virkelige arbejdsløshed i regionerne, fordi en række fag kun har én a-kasse, der oftest er placeret i København. Da arbejdsløsheden registreres efter a-kassens placering og ikke efter den arbejdsløses bopæl, er den regionale opgørelse af arbejdsløsheden strukturelt skæv.

Når vi i denne artikel kun fokuserer på industrisektoren, kan dette forhold ikke tillægges større betydning. Væsentligere er her regionale udviklingsforskelle i de forhold, der sammen etablerer arbejdsløshedsmålet. Og her drejer det sig fundamentalt om forskellige måder at opgøre den potentielle arbejdskraftreserve på, samt især regionalt forskellige udviklinger i denne arbejdskraftreserve.⁶

5) Vi henviser her til diskussionen Ibid., herunder det selvstændige bilag J, angående filialers og datterselskabers betydning for 60ernes industrialisering af disse områder.

6) Jfr. behandlingen heraf hos Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 29ff.

Arbejdsløsheden kan for eksempel måles som forholdet mellem det samlede antal registrerede ledige og antallet af fuldtidsforsikrede. I denne forbindelse vil regionalt forskellige udviklinger i organisationstilslutningen påvirke arbejdsløshedsprocenten på en sådan måde, at målets validitet som konjunkturindikator forringes. Og sådanne forskellige udviklinger synes at kunne påvises.⁷

En mere direkte tilgang til det grundliggende problem er dog at se antallet af arbejdsløse som differencen mellem antal personer i arbejdsstyrken og antal beskæftigede.⁸ Det stigende antal arbejdsløse under den økonomiske krise kan således forklares på to måder. Enten som et fald i antallet af beskæftigede eller som en vækst i antal personer i arbejdsstyrken på grund af vækst i de erhvervsaktive aldersklasser og/eller stigende erhvervsfrekvenser.

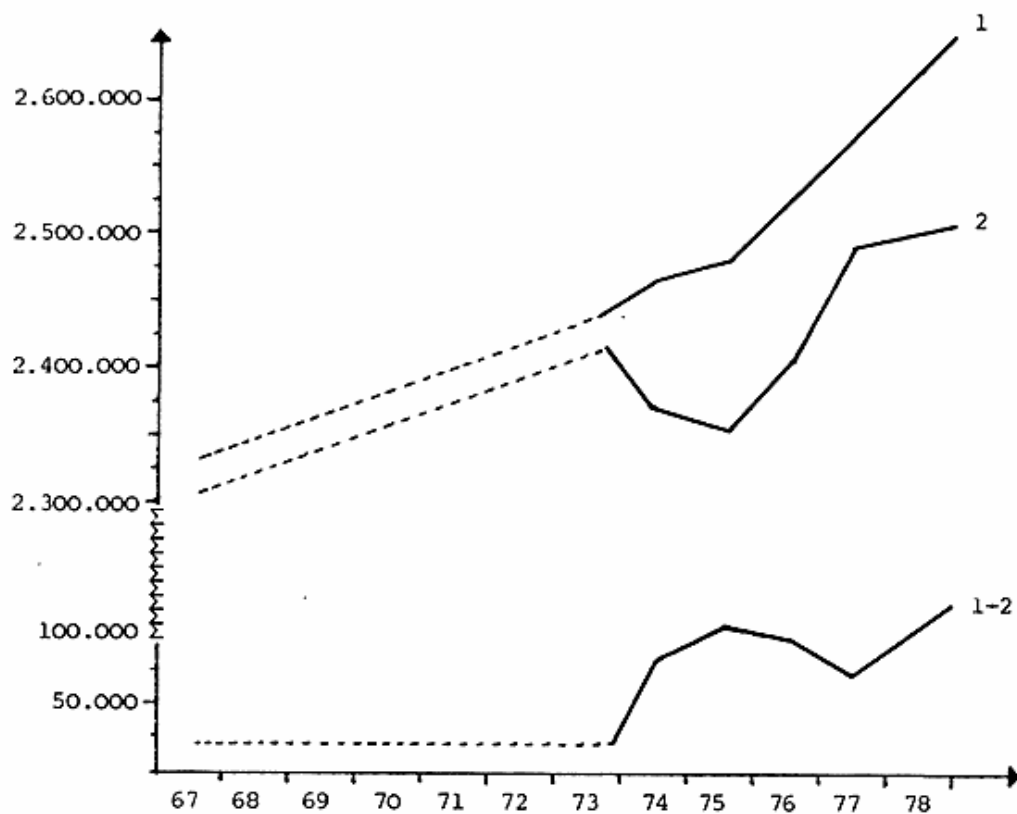
Den samlede arbejdsmarkedsudvikling i krisens første år viser, at den øgede arbejdsløshed skal forklares ud fra et fald i antallet af beskæftigede. Derimod må de efterfølgende års fortsatte stigning i arbejdsløsheden forklares ud fra ændringer i de hidtidige udviklingstendenser i mænds og kvinders erhvervsfrekvens.⁹ Opgørelser viser, at tendensen til vækst i kvindernes erhvervsfrekvens er forøget efter 1973, samtidig med at mændenes tidligere faldende erhvervsfrekvens nu er stagnerende, ja endog svagt stigende for enkelte aldersgrupper.¹⁰ Den beskrevne udvikling kan anskues i figur 1.

7) Se eksempelvis hos Ole Quist Pedersen, Industriens regionsl udvikling under krisen i 70'erne, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, p. 90

8) Kulturgeografiske Hæfter, nr. 16, Tema: Regional udvikling, København 1980, p. 68, hvor der også redegøres nærmere for forholdet mellem de arbejdsløse og andre midlertidigt fraværende erhverv.

9) Ibid., pp. 68f.

10) Det Økonomiske Råds Formandskab, Dansk økonomi, november 1978, København 1978, pp. 63-65, og Beskæftigelsesundersøgelsen 25.10.1978, i Statistiske Efterretninger A 1980:4. Udviklingen er ligeledes belyst i Miljøministeriet, 1980-redegørelsen fra miljøministeren om landsplanlægning, København 1981, pp. 6-8 og 26ff.



Figur 1. Udviklingen i arbejdsstyrken (kurve 1), antal beskæftigede (kurve 2), samt antal personer midlertidigt fraværende fra erhverv (kurve 1-2).
November 1972 - oktober 1978¹¹

11) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulationens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.

3. Beskæftigelsen som indikator

Beskæftigelsen er i dag en almindeligt accepteret indikator på regional udvikling. Er analysegenstanden det samlede arbejdsmarkeds enkeltdele, opstår der ganske vist metodisk-statistiske vanskeligheder, idet der ikke foreligger en homogen, regionaliseret statistik over udviklingen i beskæftigelsen på de enkelte delmarkeder.¹³ Ser vi alene på antallet af beskæftigede inden for industrien, foreligger der siden 1965 en meget homogen, regionaliseret opgørelse i den årlige industristatistik. Når vi som her ser på perioden 1968-79, og specielt på årene 1968, 1973 og 1979, består de konkrete problemer i en ekstraordinær tilgang på 18.900 i 1970 og i en brancheændring i 1971, der især vedrører anden industri, men også kemi, jern- og metal samt nærings- og nydelsesmiddel industrierne. Endelig medregnes mejeriernes beskæftigelse fra og med 1977.

Da disse ændringer ikke rammer direkte ned i de udvalgte år, hvorfor deres betydning bliver spredt over en længere periode, er der valgt at se bort fra dem. Derimod nødvendiggør statistiske omplaceringer af visse delbrancher af jern- og metalindustrien, at denne branche konsekvent indeholder transportmiddel-industrien og jern- og metalværkerne. Af samme grund er råstoringvindning placeret under sten-, ler- og glas-industrien.¹⁴

4. Gruppering af industribrancherne

I analysen af ændringerne i industriens regionale placering og regionernes industrielle struktur inddrages industristatistikens data for hele industrien. Hvor det er muligt, inddrages yderligere materiale om brancherne (industristatistikens to-cifterniveau), mens Peter Hartoft-Nielsens underbranche-inddeling (fire-cifterniveau) kun anvendes perifert.

Karakteristikken og grupperingen af industribrancherne (på to-cifterniveau) må kombinere et overordnet kriterium med konjunktur-

13) Disse vanskeligheder er meget udførligt belyst i Holger Andersen m.fl., op.cit., pp. 260-262 og 271-278.

14) En meget omfattende redegørelse for korrektionsmetoder og proceduren ved opstilling af reviderede tidsserier for perioden 1965-77 findes i Leif Pedersen, Industri-databanker I, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979.

turforløbet. Vi vil her anvende udviklingen i branchernes andel af den industrielle værditilvækst i perioderne før og efter 1973, og ud fra dette søge at inddele brancherne i vækst-, stagnations- og tilbagegangsbrancher. Bag en sådan inddeling ligger den opfattelse, at beskæftigelse og investeringer i visse brancher er mere stabil, konjunkturafhængig, ekspansiv og udviklende for regionens industri som helhed end i andre brancher. Således er det ikke uden problemer, at en bestemt branche får stadig større vægt i regionens industristruktur, hvis denne branche er karakteriseret ved en stadig tilbagegang i andel af værditilvækst (og beskæftigelse).

På dette grundlag betegnes kemisk industri som en strukturel vækstbranche, idet den har en stigende værditilvækstandel under både høj- og lavkonjunktur. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien og jern- og metalindustrien grupperes som cykliske vækstbrancher, fordi de har en faldende andel under højkonjunktoren, men en stigende andel under lavkonjunktoren (og for hele perioden).

Modstillet disse vækstbrancher er tekstil og beklædningsbranchen, der med konsekvent faldende værditilvækstandel betegnes strukturel tilbagegangsbranche. Træ- og møbelindustrien og stener-glasindustrien betegnes cykliske tilbagegangsbrancher, idet deres værditilvækstandel vokser under højkonjunktoren, men falder under lavkonjunktoren (og over perioden som helhed). Endelig betegnes papir- og grafisk industri som en stagnerende branche, der stort set fastholder sin værditilvækstandel.¹⁵

Muligheden for at komme ud over problemerne ved at anvende en to-cifret branchestatistik i en sammenholden af vækst- og tilbagegangsbranchernes andel i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne er til stede gennem Peter Hartoft-Nielsens inddeling på grundlag af en fir-cifret branchestatistik.¹⁶ Med denne opdeling ses der således bort fra den urealistiske forudsætning, som ovenstående analyse bygger på, nemlig at brancherne på to-cifterniveau kan be-

15) Jeg henviser her til inddelingen hos Ole Quist Pedersen, op.cit., pp. 76-79, specielt p. 79.

16) Denne sammenholden skal foretages med forsigtighed, da årene 1973 og 1979 sammenstilles med 1972 og 1977.

tragtes som homogene enheder. I virkeligheden er der meget store produktionsforskelle mellem en branches del- og underbrancher.¹⁷

Hvad angår regionsspecialiseringen, viser en sammenholden, at kvotienterne for begge regioner i både 1972 og 1977 er lavere for vækst-underbrancherne og højere for tilbagegangs-underbrancherne end i 1973 og 1979. Det bemærkelsesværdige ligger derfor i, at de to regioner bytter plads. Således er Udkantsamternes "vækstkvotient" højere end Hovedstadsregionens, mens "tilbagegangskvotienten" er lavere - i både 1972 og 1977. Samme forhold fremtræder i forbindelse med målet branchedominans. Her er Hovedstadsregionens kvotient for vækst-underbrancherne lavere, og tilbagegangs-underbranchernes højere i 1972 og 1977 end i 1973 og 1979, mens det omvendte er tilfældet for Udkantsamterne.¹⁸

Dette kunne tyde på, at regionalisering af brancherne overbetoner Hovedstadsregionens "vækstandel", men underbetoner Udkantsamternes i forhold til det mønster, der fremtræder ved en regionalisering af underbrancherne. Derimod gør det omvendte sig gældende, hvis vi ser på regionernes "tilbagegangsandele". Derved fremkommer som en foreløbig konklusion, at den afgørende regionaliseringsskillelinie ikke går mellem brancherne, men inden for den enkelte branche mellem forskellige underbrancher. Og videre, at underbranche-opdelingen i forhold til ovenstående analyses brancheopdeling "flytter" en endnu større del af vækstpotentialet i den danske industri bort fra Hovedstadsregionen.¹⁹

Herved er den branchemæssige opdeling af industriens personel problematiseret; men der kan stilles spørgsmålstegn ved selve beskæftigelsesudviklingen som mål på den regionale fordeling af industrien. Udviklingen i personellet, herunder dets regionale for-

17) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 85, 87, 245 og specielt med hensyn til jern- og metalindustrien pp. 155 og 253. Jfr. også Ebbe Larsen, "Den regionale polarisering af industriens produktionsformer", i Fagligt Forum. Kulturgeografiske Hæfter, nr. 12, København 1978, pp. 51-75.

18) Kvotienterne kan opstilles på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 87 (tabel VI.3), 246 og 89 (tabel E2 og VI.5) og p. 90 (tabel VI.6 og VI.7).

19) Da Ibid. ikke indeholder tal fra perioden før 1972, er det ikke muligt at identificere eventuelle forskelle i udviklingen før og efter krisegennemslaget.

deling, siger således kun noget om produktionens anvendelse af arbejdskraft, variabel kapital, men intet om den mængde konstant kapital, der sættes i bevægelse af arbejdskraften. Der udvikles mellem brancherne forskellige kapitalintensiteter (produktionsmidler i forhold til arbejdskraft) og arbejdsproduktiviteter (produceret mængde i forhold til arbejdskraften), som kan være regionalt forskelligt fordelt. Således kunne beskæftigelsestilbagegangen i Hovedstadsregionen være mere end opvejet af en over gennemsnitlig produktivitetsforøgelse, mens beskæftigelsesstigningen i Udkantsamterne kunne modvirkes af en under gennemsnitlig produktivitetsforøgelse.²⁰ Disse forhold kan delvis belyses gennem udviklingen i investeringerne.

5. Investeringerne som indikator

I relation til den konkrete analyse af udviklingen i investeringernes regionale fordeling skal to forhold kort berøres. Det første drejer sig om, at krisegennemslag teoretisk må forventes imødegået ved investeringer i specielt driftsmidler.²¹ Dvs. at over gennemsnitlige (drifts)investeringer skulle modsvare et over gennemsnitligt krisegennemslag. Men over gennemsnitlige investeringer - herunder i driftsmidler - er jo også en måde, hvorpå en given virksomhed i en eller anden region kan ekspandere. Og omvendt kan et kraftigt krisegennemslag vel teoretisk tænkes kombineret med under gennemsnitlige investeringer i en region med en tung vægt af virksomheder med ekspansionsmuligheder. Investeringsmålet skal således bruges med stor forsigtighed.

Det skal det så meget mere, som der også er problemer af statistikmæssig art forbundet med især opgørelsen af de regionale investeringer. Væsentligst forekommer her at være muligheden for regionalt forskellige afgange af investeringsenheder (der ikke registreres som afgang) og betydningen af regional funktionsspecialisering inden for firmaer, således at virksomhedernes driftsmiddel-

20) Se for eksempel Holger Gad m.fl., Egnsudvikling under økonomisk vækst, Århus: Aarhus Universitets Økonomiske Institut, 1968, Bind I, p. 16.

21) Jfr. Peter Maskell, "Krisens regionale gennemslag", i Fagligt Forum. Kultur-geografiske Hæfter, nr. 14, København 1979, p. 54, og Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 19-20.

investeringer bliver ulige regionalt fordelt. Og endelig det forhold, at investeringernes bundethed til akkumulationsprocessen og fremtidige profitforventninger kan brydes af "udefra kommende forhold" som for eksempel egnsudviklingsstøtten.²²

Uden at der her skal argumenteres nærmere for standpunktet, bygger denne artikel på, at de nævnte og flere andre indvendinger nok modificerer, men ikke invaliderer investeringsmålets anvendelighed.

I artiklens første hoveddel ses på kapitalintensiteten i enkelte år, og ved siden af dette mål kan kapitalmængden pr. beskæftiget over en længere periode inddrages. Som skitsering af dette forhold kan vi her anvende Peter Hartoft-Nielsens opstilling over industriens og branchernes regionale investeringer i faste 1975-priser for perioden 1972-76.²³ Opstilling af index for de enkelte regioner for såvel hele industrien som for vækst- og tilbagegangsbrancher²⁴ placerer entydigt Hovedstadsregionen under både Udkantsamterne og (stort set) de to andre regioner. Vi kan derfor tilslutte os den konklusion, at vel er der under krisen gennemført rationaliseringer og kapitalintensivering i Hovedstadsregionen (med faldende beskæftigelse til følge), men de nævnte bevægelser har blot været kraftigere i den øvrige del af landet, herunder også i det traditionelle periferiområde.²⁵

Pladshensyn udelukker en mere udførlig gennemgang af proceduren ved standardberegningen,²⁶ men nogle hovedtræk kan nævnes. Udgangspunktet er de nationale branchers investeringer i driftsmidler og ejendomme pr. beskæftiget (i de af investeringsundersøgelserne om-

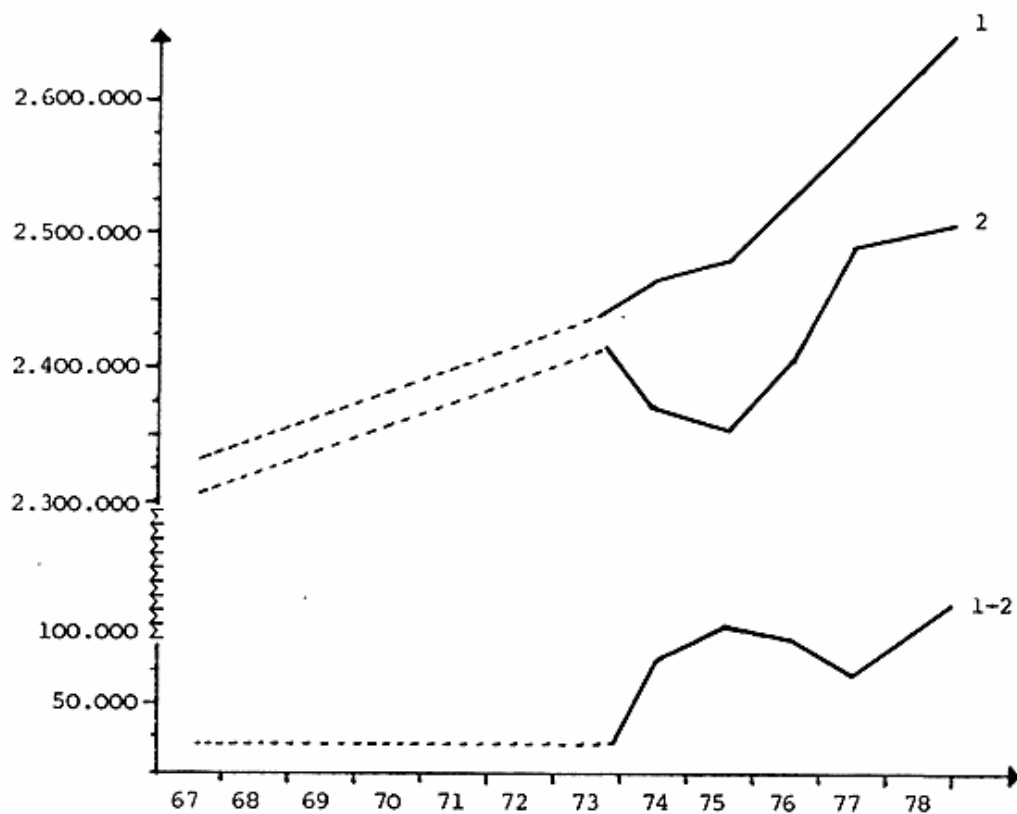
22) For den mere præcise kritik kan der henvises til Ibid., pp. 56ff., og Peter Maskell, op.cit., specielt pp. 64f.

23) Udregnet på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 105. Det er selvfølgelig problematisk at inddrage 1972-tal for perioden efter krisegennemslaget, ligesom femårs-perioden 1972-76 kun dækker en del af den konstante kapital (her akkumulerede maskininvesteringer), som arbejdskraften sætter i bevægelse (jfr. Handelsministeriet, PPII, bilag 3, København 1974, p. 125).

24) Idet dog sten-ler-glas og jern-metal er eksklusive råstofudvinding henholdsvis jern- og metalværker.

25) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 109.

26) En udførlig gennemgang findes hos Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 127-130.



Figur 1. Udviklingen i arbejdsstyrken (kurve 1), antal beskæftigede (kurve 2), samt antal personer midlertidigt fraværende fra erhverv (kurve 1-2).
November 1972 - oktober 1978¹¹⁾

11) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulationens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.

Appendiks

1. Artiklens afgrænsning og regionsinddeling

Artiklen belyser hverken det langt mere omfattende emne udviklingen i de regionaliserede levevilkår eller den offentlige sektors påvirkning heraf. Artiklen bygger på den antagelse, at sammenhængen mellem regional udvikling og en økonomisk krise påvirkning heraf mest "rent" kan vurderes på industriens regionale udvikling, fordi den offentlige sektors, landbrugets og byggeriets udvikling og regionale effekter forekommer langt mere "politisk" bestemt.¹ Implicit i denne opdeling ligger derfor også det synspunkt, at totalkapitalen ikke kan begribes som historiens afgørende dynamiske subjekt, der også bestemmer de statslige funktioner og den regionale udvikling og fordeling.²

Artiklen behandler overvejende forhold og udvikling efter krigsegennemslaget, der her er fastsat til 1974.³ For at kunne vurdere særtræk ved udviklingen under krisen inddrages også data for den forudgående periode, hvorfor 1973 fremstår som både højkonjunkturrens slutpunkt og "år 0" i den efterfølgende kriseperiode.

I hele analysen er det noget atypiske og isolerede Bornholm udeladt. Den anvendte regionsinddeling er taget fra Peter Hartoft-Nielsen og bygger på følgende gruppering af amtskommunerne. Hovedstadsregionen udgøres af København og Frederiksberg kommuner og Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter; Naboamterne udgøres af Vestsjællands og Storstrøms amter; Fyn/Østjylland af Fyn, Vejle og Århus amter; og endelig udgøres Udkantsamterne af Nordjyllands, Viborg, Ringkøbing, Ribe og Sønderjyllands amter. Af pladshensyn har det ikke været muligt at foretage en yderligere opdeling af udviklingen på forskellige kommunegrupper, hvilket i øvrigt ville understrege analysens resultater.⁴

1) Denne sondring er af flere grunde ikke absolut. Således er for eksempel sten/ler/glas og tekstil/beklædning meget direkte afhængig af udviklingen i byggeriet og dermed af bygge- og boligpolitikken.

2) Denne opfattelse findes eksempelvis hos Flemming Olsen, Den nye regionale arbejdsdeling, Århus: Statskundskabsspeciale, 1980, p. 43.

3) Jfr. argumentationen hos Jens Frøslev Christensen, Industrikapitalen og krisen, Roskilde: RUC's forlag, 1978, pp 86ff.

4) Jfr. især Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommissionens sekretariat, 1980

Denne regionsinddeling kan diskuteres, og valget af regionsenhed og gruppering påvirker åbenlyst analysens resultater. Fordelen ved denne gruppering er, at de to oprindelige centerområder hver for sig fastholdes (Hovedstadsregionen og Fyn/Østjylland), og at den "jyske periferi" (Udkantsamterne) holdes adskilt fra Naboamterne. Dele af disse amter har ganske vist historisk set klare udkantstræk, men nyere undersøgelser synes at godtgøre, at industrialiseringen af disse områder har nogle særtræk bestemt af den geografiske nærhed til Hovedstadsregionen.⁵ I den konkrete analyse lægges vægten på sammenligning af udviklingen i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne.

2. Arbejdsløsheden som indikator

Helt op til midten af 70erne blev arbejdsløsheden benyttet som indikator på regional udvikling, herunder på krisens regionale gennemslag. I de senere år er det dog blevet almindeligt accepteret, at arbejdsløsheden ikke er en velegnet indikator på 70ernes regionale udvikling. Der er flere grunde hertil.

Hvad angår udviklingen på det samlede arbejdsmarked er mindre udsving i den statistisk opgjorte regionale arbejdsløshed et usikkert mål på den virkelige arbejdsløshed i regionerne, fordi en række fag kun har én a-kasse, der oftest er placeret i København. Da arbejdsløsheden registreres efter a-kassens placering og ikke efter den arbejdsløses bopæl, er den regionale opgørelse af arbejdsløsheden strukturelt skæv.

Når vi i denne artikel kun fokuserer på industrisektoren, kan dette forhold ikke tillægges større betydning. Væsentligere er her regionale udviklingsforskelle i de forhold, der sammen etablerer arbejdsløsheds målet. Og her drejer det sig fundamentalt om forskellige måder at opgøre den potentielle arbejdskraftreserve på, samt især regionalt forskellige udviklinger i denne arbejdskraftreserve.⁶

5) Vi henviser her til diskussionen Ibid., herunder det selvstændige bilag J, angående filialers og datterselskabers betydning for 60ernes industrialisering af disse områder.

6) Jfr. behandlingen heraf hos Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 29ff.

Appendiks

1. Artiklens afgrænsning og regionsinddeling

Artiklen belyser hverken det langt mere omfattende emne udviklingen i de regionaliserede levevilkår eller den offentlige sektors påvirkning heraf. Artiklen bygger på den antagelse, at sammenhængen mellem regional udvikling og en økonomisk krise påvirkning heraf mest "rent" kan vurderes på industriens regionale udvikling, fordi den offentlige sektors, landbrugets og byggeriets udvikling og regionale effekter forekommer langt mere "politisk" bestemt.¹ Implicit i denne opdeling ligger derfor også det synspunkt, at totalkapitalen ikke kan begribes som historiens afgørende dynamiske subjekt, der også bestemmer de statslige funktioner og den regionale udvikling og fordeling.²

Artiklen behandler overvejende forhold og udvikling efter krigsegennemslaget, der her er fastsat til 1974.³ For at kunne vurdere særtræk ved udviklingen under krisen inddrages også data for den forudgående periode, hvorfor 1973 fremstår som både højkonjunkturrens slutpunkt og "år 0" i den efterfølgende kriseperiode.

I hele analysen er det noget atypiske og isolerede Bornholm udeladt. Den anvendte regionsinddeling er taget fra Peter Hartoft-Nielsen og bygger på følgende gruppering af amtskommunerne. Hovedstadsregionen udgøres af København og Frederiksberg kommuner og Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter; Naboamterne udgøres af Vestsjællands og Storstrøms amter; Fyn/Østjylland af Fyn, Vejle og Århus amter; og endelig udgøres Udkantsamterne af Nordjyllands, Viborg, Ringkøbing, Ribe og Sønderjyllands amter. Af pladshensyn har det ikke været muligt at foretage en yderligere opdeling af udviklingen på forskellige kommunegrupper, hvilket i øvrigt ville understrege analysens resultater.⁴

1) Denne sondring er af flere grunde ikke absolut. Således er for eksempel sten/ler/glas og tekstil/beklædning meget direkte afhængig af udviklingen i byggeriet og dermed af bygge- og boligpolitikken.

2) Denne opfattelse findes eksempelvis hos Flemming Olsen, Den nye regionale arbejdsdeling, Århus: Statskundskabsspeciale, 1980, p. 43.

3) Jfr. argumentationen hos Jens Frøslev Christensen, Industrikapitalen og krisen, Roskilde: RUC's forlag, 1978, pp 86ff.

4) Jfr. især Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, København: Lavindkomstkommissionens sekretariat, 1980

Denne regionsinddeling kan diskuteres, og valget af regionsenhed og gruppering påvirker åbenlyst analysens resultater. Fordelen ved denne gruppering er, at de to oprindelige centerområder hver for sig fastholdes (Hovedstadsregionen og Fyn/Østjylland), og at den "jyske periferi" (Udkantsamterne) holdes adskilt fra Naboamterne. Dele af disse amter har ganske vist historisk set klare udkantstræk, men nyere undersøgelser synes at godtgøre, at industrialiseringen af disse områder har nogle særtræk bestemt af den geografiske nærhed til Hovedstadsregionen.⁵ I den konkrete analyse lægges vægten på sammenligning af udviklingen i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne.

2. Arbejdsløsheden som indikator

Helt op til midten af 70erne blev arbejdsløsheden benyttet som indikator på regional udvikling, herunder på krisens regionale gennemslag. I de senere år er det dog blevet almindeligt accepteret, at arbejdsløsheden ikke er en velegnet indikator på 70ernes regionale udvikling. Der er flere grunde hertil.

Hvad angår udviklingen på det samlede arbejdsmarked er mindre udsving i den statistisk opgjorte regionale arbejdsløshed et usikkert mål på den virkelige arbejdsløshed i regionerne, fordi en række fag kun har én a-kasse, der oftest er placeret i København. Da arbejdsløsheden registreres efter a-kassens placering og ikke efter den arbejdsløses bopæl, er den regionale opgørelse af arbejdsløsheden strukturelt skæv.

Når vi i denne artikel kun fokuserer på industrisektoren, kan dette forhold ikke tillægges større betydning. Væsentligere er her regionale udviklingsforskelle i de forhold, der sammen etablerer arbejdsløsheds målet. Og her drejer det sig fundamentalt om forskellige måder at opgøre den potentielle arbejdskraftreserve på, samt især regionalt forskellige udviklinger i denne arbejdskraftreserve.⁶

5) Vi henviser her til diskussionen Ibid., herunder det selvstændige bilag J, angående filialers og datterselskabers betydning for 60ernes industrialisering af disse områder.

6) Jfr. behandlingen heraf hos Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 29ff.

Arbejdsløsheden kan for eksempel måles som forholdet mellem det samlede antal registrerede ledige og antallet af fuldtidsforsikrede. I denne forbindelse vil regionalt forskellige udviklinger i organisationstilslutningen påvirke arbejdsløshedsprocenten på en sådan måde, at målets validitet som konjunkturindikator forringes. Og sådanne forskellige udviklinger synes at kunne påvises.⁷

En mere direkte tilgang til det grundliggende problem er dog at se antallet af arbejdsløse som differencen mellem antal personer i arbejdsstyrken og antal beskæftigede.⁸ Det stigende antal arbejdsløse under den økonomiske krise kan således forklares på to måder. Enten som et fald i antallet af beskæftigede eller som en vækst i antal personer i arbejdsstyrken på grund af vækst i de erhvervsaktive aldersklasser og/eller stigende erhvervsfrekvenser.

Den samlede arbejdsmarkedsudvikling i krisens første år viser, at den øgede arbejdsløshed skal forklares ud fra et fald i antallet af beskæftigede. Derimod må de efterfølgende års fortsatte stigning i arbejdsløsheden forklares ud fra ændringer i de hidtidige udviklingstendenser i mænds og kvinders erhvervsfrekvens.⁹ Opgørelser viser, at tendensen til vækst i kvindernes erhvervsfrekvens er forøget efter 1973, samtidig med at mændenes tidligere faldende erhvervsfrekvens nu er stagnerende, ja endog svagt stigende for enkelte aldersgrupper.¹⁰ Den beskrevne udvikling kan anskues i figur 1.

7) Se eksempelvis hos Ole Quist Pedersen, Industriens regionsl udvikling under krisen i 70'erne, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, p. 90

8) Kulturgeografiske Hæfter, nr. 16, Tema: Regional udvikling, København 1980, p. 68, hvor der også redegøres nærmere for forholdet mellem de arbejdsløse og andre midlertidigt fraværende erhverv.

9) Ibid., pp. 68f.

10) Det Økonomiske Råds Formandskab, Dansk økonomi, november 1978, København 1978, pp. 63-65, og Beskæftigelsesundersøgelsen 25.10.1978, i Statistiske Efterretninger A 1980:4. Udviklingen er ligeledes belyst i Miljøministeriet, 1980-redegørelsen fra miljøministeren om landsplanlægning, København 1981, pp. 6-8 og 26ff.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulatio-
nens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.

Denne regionsinddeling kan diskuteres, og valget af regionsenhed og gruppering påvirker åbenlyst analysens resultater. Fordelen ved denne gruppering er, at de to oprindelige centerområder hver for sig fastholdes (Hovedstadsregionen og Fyn/Østjylland), og at den "jyske periferi" (Udkantsamterne) holdes adskilt fra Naboamterne. Dele af disse amter har ganske vist historisk set klare udkantstræk, men nyere undersøgelser synes at godtgøre, at industrialiseringen af disse områder har nogle særtræk bestemt af den geografiske nærhed til Hovedstadsregionen.⁵ I den konkrete analyse lægges vægten på sammenligning af udviklingen i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne.

2. Arbejdsløsheden som indikator

Helt op til midten af 70erne blev arbejdsløsheden benyttet som indikator på regional udvikling, herunder på krisens regionale gennemslag. I de senere år er det dog blevet almindeligt accepteret, at arbejdsløsheden ikke er en velegnet indikator på 70ernes regionale udvikling. Der er flere grunde hertil.

Hvad angår udviklingen på det samlede arbejdsmarked er mindre udsving i den statistisk opgjorte regionale arbejdsløshed et usikkert mål på den virkelige arbejdsløshed i regionerne, fordi en række fag kun har én a-kasse, der oftest er placeret i København. Da arbejdsløsheden registreres efter a-kassens placering og ikke efter den arbejdsløses bopæl, er den regionale opgørelse af arbejdsløsheden strukturelt skæv.

Når vi i denne artikel kun fokuserer på industrisektoren, kan dette forhold ikke tillægges større betydning. Væsentligere er her regionale udviklingsforskelle i de forhold, der sammen etablerer arbejdsløsheds målet. Og her drejer det sig fundamentalt om forskellige måder at opgøre den potentielle arbejdskraftreserve på, samt især regionalt forskellige udviklinger i denne arbejdskraftreserve.⁶

5) Vi henviser her til diskussionen Ibid., herunder det selvstændige bilag J, angående filialers og datterselskabers betydning for 60ernes industrialisering af disse områder.

6) Jfr. behandlingen heraf hos Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 29ff.

Arbejdsløsheden kan for eksempel måles som forholdet mellem det samlede antal registrerede ledige og antallet af fuldtidsforsikrede. I denne forbindelse vil regionalt forskellige udviklinger i organisationstilslutningen påvirke arbejdsløshedsprocenten på en sådan måde, at målets validitet som konjunkturindikator forringes. Og sådanne forskellige udviklinger synes at kunne påvises.⁷

En mere direkte tilgang til det grundliggende problem er dog at se antallet af arbejdsløse som differencen mellem antal personer i arbejdsstyrken og antal beskæftigede.⁸ Det stigende antal arbejdsløse under den økonomiske krise kan således forklares på to måder. Enten som et fald i antallet af beskæftigede eller som en vækst i antal personer i arbejdsstyrken på grund af vækst i de erhvervsaktive aldersklasser og/eller stigende erhvervsfrekvenser.

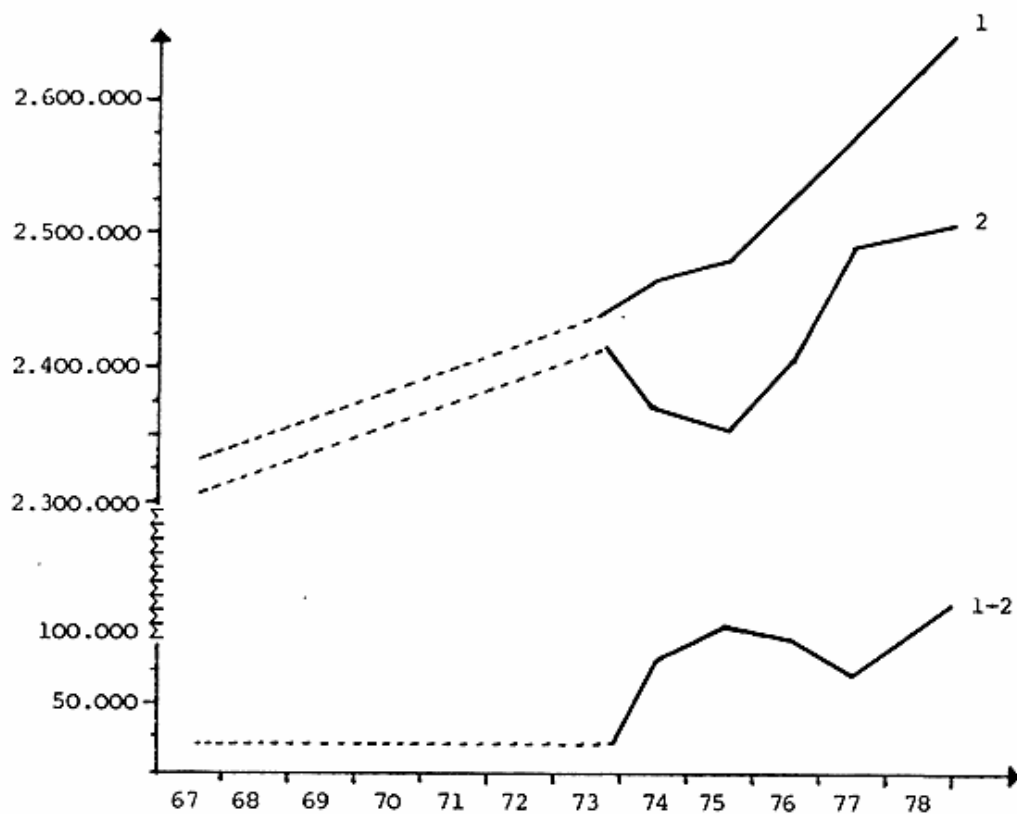
Den samlede arbejdsmarkedsudvikling i krisens første år viser, at den øgede arbejdsløshed skal forklares ud fra et fald i antallet af beskæftigede. Derimod må de efterfølgende års fortsatte stigning i arbejdsløsheden forklares ud fra ændringer i de hidtidige udviklingstendenser i mænds og kvinders erhvervsfrekvens.⁹ Opgørelser viser, at tendensen til vækst i kvindernes erhvervsfrekvens er forøget efter 1973, samtidig med at mændenes tidligere faldende erhvervsfrekvens nu er stagnerende, ja endog svagt stigende for enkelte aldersgrupper.¹⁰ Den beskrevne udvikling kan anskues i figur 1.

7) Se eksempelvis hos Ole Quist Pedersen, Industriens regionsl udvikling under krisen i 70'erne, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, p. 90

8) Kulturgeografiske Hæfter, nr. 16, Tema: Regional udvikling, København 1980, p. 68, hvor der også redegøres nærmere for forholdet mellem de arbejdsløse og andre midlertidigt fraværende erhverv.

9) Ibid., pp. 68f.

10) Det Økonomiske Råds Formandskab, Dansk økonomi, november 1978, København 1978, pp. 63-65, og Beskæftigelsesundersøgelsen 25.10.1978, i Statistiske Efterretninger A 1980:4. Udviklingen er ligeledes belyst i Miljøministeriet, 1980-redegørelsen fra miljøministeren om landsplanlægning, København 1981, pp. 6-8 og 26ff.



Figur 1. Udviklingen i arbejdsstyrken (kurve 1), antal beskæftigede (kurve 2), samt antal personer midlertidigt fraværende fra erhverv (kurve 1-2).
November 1972 - oktober 1978¹¹

11) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

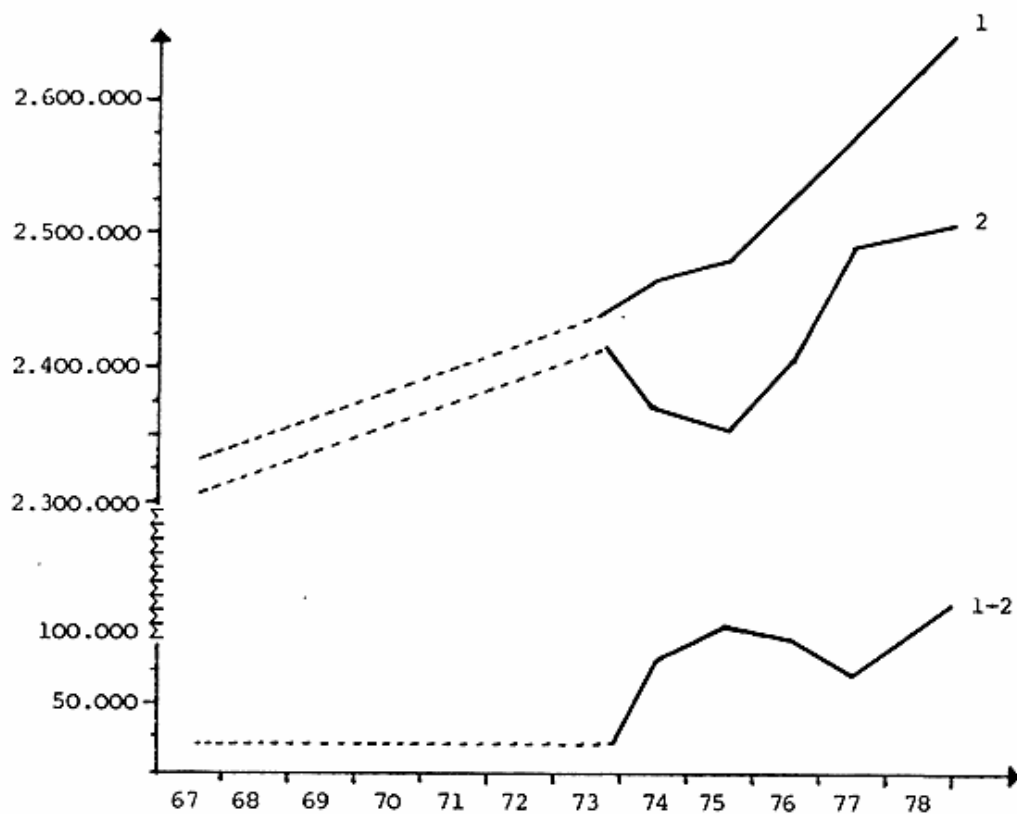
Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulationens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.



Figur 1. Udviklingen i arbejdsstyrken (kurve 1), antal beskæftigede (kurve 2), samt antal personer midlertidigt fraværende fra erhverv (kurve 1-2).
November 1972 - oktober 1978¹¹

11) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69.

Dette anfægter dog kun anvendelse af arbejdsløsheden som en landsomfattende indikator på konjunkturændringer. Imidlertid er der også tale om markante regionale forskelle i væksten i arbejdsstyrken, hvilket fremgår af følgende.

Tabel 1. Regional vækst i arbejdsstyrken, 1972-1978. Pct.¹

Hovedstadsområdet:	4,7 pct.
Vestsjællands amt:	11,5 pct.
Storstrøms amt:	7,5 pct.
Bornholms amt:	11,6 pct.
Fyns amt:	8,8 pct.
Sønderjyllands amt:	12,7 pct.
Ribe amt:	14,7 pct.
Vejle amt:	12,8 pct.
Ringkøbing amt:	14,6 pct.
Århus amt:	11,9 pct.
Viborg amt:	12,5 pct.
Nordjyllands amt:	12,8 pct.
<hr/>	
Hele landet:	9,1 pct.

1) Kulturgeografiske Hæfter, op.cit., p. 69; jfr. også Miljøministeriet, op.cit., p. 27.

Denne påvisning af arbejdsløshedens forringede validitet som konjunkturbarometer gælder for det samlede arbejdsmarked.¹² Men usikkerheden ville også slå igennem på det industrielle arbejdsmarked, hvis det overhovedet var muligt at afgrænse en industriel arbejdsstyrke entydigt i forhold til den samlede arbejdsstyrke. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at søge et mere anvendeligt mål på udviklingen i den regionale fordeling af arbejdskraften.

12) Arbejdsløsheden kan altså ikke bruges som indikator på krisegennemslag. Denne slutning drages også hos for eksempel Holger Andersen m.fl., Den regionale struktur i Danmark efter 2. verdenskrig, Århus: Statskundskabsspeciale, 1979, pp. 260ff, og Bent Schou og Peter Cauchi, Kapitalakkumulatio-
nens regionalisering og krisen, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979, p. 20.

3. Beskæftigelsen som indikator

Beskæftigelsen er i dag en almindeligt accepteret indikator på regional udvikling. Er analysegenstanden det samlede arbejdsmarkeds enkeltdele, opstår der ganske vist metodisk-statistiske vanskeligheder, idet der ikke foreligger en homogen, regionaliseret statistik over udviklingen i beskæftigelsen på de enkelte delmarkeder.¹³ Ser vi alene på antallet af beskæftigede inden for industrien, foreligger der siden 1965 en meget homogen, regionaliseret opgørelse i den årlige industristatistik. Når vi som her ser på perioden 1968-79, og specielt på årene 1968, 1973 og 1979, består de konkrete problemer i en ekstraordinær tilgang på 18.900 i 1970 og i en brancheændring i 1971, der især vedrører anden industri, men også kemi, jern- og metal samt nærings- og nydelsesmiddel industrierne. Endelig medregnes mejeriernes beskæftigelse fra og med 1977.

Da disse ændringer ikke rammer direkte ned i de udvalgte år, hvorfor deres betydning bliver spredt over en længere periode, er der valgt at se bort fra dem. Derimod nødvendiggør statistiske omplaceringer af visse delbrancher af jern- og metalindustrien, at denne branche konsekvent indeholder transportmiddel-industrien og jern- og metalværkerne. Af samme grund er råstoringvindning placeret under sten-, ler- og glas-industrien.¹⁴

4. Gruppering af industribrancherne

I analysen af ændringerne i industriens regionale placering og regionernes industrielle struktur inddrages industristatistikens data for hele industrien. Hvor det er muligt, inddrages yderligere materiale om brancherne (industristatistikens to-cifferniveau), mens Peter Hartoft-Nielsens underbranche-inddeling (fire-cifferniveau) kun anvendes perifert.

Karakteristikken og grupperingen af industribrancherne (på to-cifferniveau) må kombinere et overordnet kriterium med konjunktur-

13) Disse vanskeligheder er meget udførligt belyst i Holger Andersen m.fl., op.cit., pp. 260-262 og 271-278.

14) En meget omfattende redegørelse for korrektionsmetoder og proceduren ved opstilling af reviderede tidsserier for perioden 1965-77 findes i Leif Pedersen, Industri-databanker I, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979.

turforløbet. Vi vil her anvende udviklingen i branchernes andel af den industrielle værditilvækst i perioderne før og efter 1973, og ud fra dette søge at inddele brancherne i vækst-, stagnations- og tilbagegangsbrancher. Bag en sådan inddeling ligger den opfattelse, at beskæftigelse og investeringer i visse brancher er mere stabil, konjunkturafhængig, ekspansiv og udviklende for regionens industri som helhed end i andre brancher. Således er det ikke uden problemer, at en bestemt branche får stadig større vægt i regionens industristruktur, hvis denne branche er karakteriseret ved en stadig tilbagegang i andel af værditilvækst (og beskæftigelse).

På dette grundlag betegnes kemisk industri som en strukturel vækstbranche, idet den har en stigende værditilvækstandel under både høj- og lavkonjunktur. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien og jern- og metalindustrien grupperes som cykliske vækstbrancher, fordi de har en faldende andel under højkonjunktoren, men en stigende andel under lavkonjunktoren (og for hele perioden).

Modstillet disse vækstbrancher er tekstil og beklædningsbranchen, der med konsekvent faldende værditilvækstandel betegnes strukturel tilbagegangsbranche. Træ- og møbelindustrien og stener-glasindustrien betegnes cykliske tilbagegangsbrancher, idet deres værditilvækstandel vokser under højkonjunktoren, men falder under lavkonjunktoren (og over perioden som helhed). Endelig betegnes papir- og grafisk industri som en stagnerende branche, der stort set fastholder sin værditilvækstandel.¹⁵

Muligheden for at komme ud over problemerne ved at anvende en to-cifret branchestatistik i en sammenholden af vækst- og tilbagegangsbranchernes andel i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne er til stede gennem Peter Hartoft-Nielsens inddeling på grundlag af en fir-cifret branchestatistik.¹⁶ Med denne opdeling ses der således bort fra den urealistiske forudsætning, som ovenstående analyse bygger på, nemlig at brancherne på to-cifterniveau kan be-

15) Jeg henviser her til inddelingen hos Ole Quist Pedersen, op.cit., pp. 76-79, specielt p. 79.

16) Denne sammenholden skal foretages med forsigtighed, da årene 1973 og 1979 sammenstilles med 1972 og 1977.

tragtes som homogene enheder. I virkeligheden er der meget store produktionsforskelle mellem en branches del- og underbrancher.¹⁷

Hvad angår regionsspecialiseringen, viser en sammenholden, at kvotienterne for begge regioner i både 1972 og 1977 er lavere for vækst-underbrancherne og højere for tilbagegangs-underbrancherne end i 1973 og 1979. Det bemærkelsesværdige ligger derfor i, at de to regioner bytter plads. Således er Udkantsamternes "vækstkvotient" højere end Hovedstadsregionens, mens "tilbagegangskvotienten" er lavere - i både 1972 og 1977. Samme forhold fremtræder i forbindelse med målet branchedominans. Her er Hovedstadsregionens kvotient for vækst-underbrancherne lavere, og tilbagegangs-underbranchernes højere i 1972 og 1977 end i 1973 og 1979, mens det omvendte er tilfældet for Udkantsamterne.¹⁸

Dette kunne tyde på, at regionalisering af brancherne overbetoner Hovedstadsregionens "vækstandel", men underbetoner Udkantsamternes i forhold til det mønster, der fremtræder ved en regionalisering af underbrancherne. Derimod gør det omvendte sig gældende, hvis vi ser på regionernes "tilbagegangsandele". Derved fremkommer som en foreløbig konklusion, at den afgørende regionaliseringsskillelinie ikke går mellem brancherne, men inden for den enkelte branche mellem forskellige underbrancher. Og videre, at underbranche-opdelingen i forhold til ovenstående analyses brancheopdeling "flytter" en endnu større del af vækstpotentialet i den danske industri bort fra Hovedstadsregionen.¹⁹

Herved er den branchemæssige opdeling af industriens personel problematiseret; men der kan stilles spørgsmålstegn ved selve beskæftigelsesudviklingen som mål på den regionale fordeling af industrien. Udviklingen i personellet, herunder dets regionale for-

17) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 85, 87, 245 og specielt med hensyn til jern- og metalindustrien pp. 155 og 253. Jfr. også Ebbe Larsen, "Den regionale polarisering af industriens produktionsformer", i Fagligt Forum. Kulturgeografiske Hæfter, nr. 12, København 1978, pp. 51-75.

18) Kvotienterne kan opstilles på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 87 (tabel VI.3), 246 og 89 (tabel E2 og VI.5) og p. 90 (tabel VI.6 og VI.7).

19) Da Ibid. ikke indeholder tal fra perioden før 1972, er det ikke muligt at identificere eventuelle forskelle i udviklingen før og efter krisegennemslaget.

deling, siger således kun noget om produktionens anvendelse af arbejdskraft, variabel kapital, men intet om den mængde konstant kapital, der sættes i bevægelse af arbejdskraften. Der udvikles mellem brancherne forskellige kapitalintensiteter (produktionsmidler i forhold til arbejdskraft) og arbejdsproduktiviteter (produceret mængde i forhold til arbejdskraften), som kan være regionalt forskelligt fordelt. Således kunne beskæftigelsestilbagegangen i Hovedstadsregionen være mere end opvejet af en over gennemsnitlig produktivitetsforøgelse, mens beskæftigelsesstigningen i Udkantsamterne kunne modvirkes af en under gennemsnitlig produktivitetsforøgelse.²⁰ Disse forhold kan delvis belyses gennem udviklingen i investeringerne.

5. Investeringerne som indikator

I relation til den konkrete analyse af udviklingen i investeringernes regionale fordeling skal to forhold kort berøres. Det første drejer sig om, at krisegennemslag teoretisk må forventes imødegået ved investeringer i specielt driftsmidler.²¹ Dvs. at over gennemsnitlige (drifts)investeringer skulle modsvare et over gennemsnitligt krisegennemslag. Men over gennemsnitlige investeringer - herunder i driftsmidler - er jo også en måde, hvorpå en given virksomhed i en eller anden region kan ekspandere. Og omvendt kan et kraftigt krisegennemslag vel teoretisk tænkes kombineret med under gennemsnitlige investeringer i en region med en tung vægt af virksomheder med ekspansionsmuligheder. Investeringsmålet skal således bruges med stor forsigtighed.

Det skal det så meget mere, som der også er problemer af statistikmæssig art forbundet med især opgørelsen af de regionale investeringer. Væsentligst forekommer her at være muligheden for regionalt forskellige afgange af investeringsenheder (der ikke registreres som afgang) og betydningen af regional funktionsspecialisering inden for firmaer, således at virksomhedernes driftsmiddel-

20) Se for eksempel Holger Gad m.fl., Egnsudvikling under økonomisk vækst, Århus: Aarhus Universitets Økonomiske Institut, 1968, Bind I, p. 16.

21) Jfr. Peter Maskell, "Krisens regionale gennemslag", i Fagligt Forum. Kultur-geografiske Hæfter, nr. 14, København 1979, p. 54, og Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 19-20.

3. Beskæftigelsen som indikator

Beskæftigelsen er i dag en almindeligt accepteret indikator på regional udvikling. Er analysegenstanden det samlede arbejdsmarkeds enkeltdele, opstår der ganske vist metodisk-statistiske vanskeligheder, idet der ikke foreligger en homogen, regionaliseret statistik over udviklingen i beskæftigelsen på de enkelte delmarkeder.¹³ Ser vi alene på antallet af beskæftigede inden for industrien, foreligger der siden 1965 en meget homogen, regionaliseret opgørelse i den årlige industristatistik. Når vi som her ser på perioden 1968-79, og specielt på årene 1968, 1973 og 1979, består de konkrete problemer i en ekstraordinær tilgang på 18.900 i 1970 og i en brancheændring i 1971, der især vedrører anden industri, men også kemi, jern- og metal samt nærings- og nydelsesmiddel industrierne. Endelig medregnes mejeriernes beskæftigelse fra og med 1977.

Da disse ændringer ikke rammer direkte ned i de udvalgte år, hvorfor deres betydning bliver spredt over en længere periode, er der valgt at se bort fra dem. Derimod nødvendiggør statistiske omplaceringer af visse delbrancher af jern- og metalindustrien, at denne branche konsekvent indeholder transportmiddel-industrien og jern- og metalværkerne. Af samme grund er råstoringvindning placeret under sten-, ler- og glas-industrien.¹⁴

4. Gruppering af industribrancherne

I analysen af ændringerne i industriens regionale placering og regionernes industrielle struktur inddrages industristatistikens data for hele industrien. Hvor det er muligt, inddrages yderligere materiale om brancherne (industristatistikens to-cifterniveau), mens Peter Hartoft-Nielsens underbranche-inddeling (fire-cifterniveau) kun anvendes perifert.

Karakteristikken og grupperingen af industribrancherne (på to-cifterniveau) må kombinere et overordnet kriterium med konjunktur-

13) Disse vanskeligheder er meget udførligt belyst i Holger Andersen m.fl., op.cit., pp. 260-262 og 271-278.

14) En meget omfattende redegørelse for korrektionsmetoder og proceduren ved opstilling af reviderede tidsserier for perioden 1965-77 findes i Leif Pedersen, Industri-databanker I, København: Samfundsfags-forskningsrapport, 1979.

turforløbet. Vi vil her anvende udviklingen i branchernes andel af den industrielle værditilvækst i perioderne før og efter 1973, og ud fra dette søge at inddele brancherne i vækst-, stagnations- og tilbagegangsbrancher. Bag en sådan inddeling ligger den opfattelse, at beskæftigelse og investeringer i visse brancher er mere stabil, konjunkturafhængig, ekspansiv og udviklende for regionens industri som helhed end i andre brancher. Således er det ikke uden problemer, at en bestemt branche får stadig større vægt i regionens industristruktur, hvis denne branche er karakteriseret ved en stadig tilbagegang i andel af værditilvækst (og beskæftigelse).

På dette grundlag betegnes kemisk industri som en strukturel vækstbranche, idet den har en stigende værditilvækstandel under både høj- og lavkonjunktur. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien og jern- og metalindustrien grupperes som cykliske vækstbrancher, fordi de har en faldende andel under højkonjunktoren, men en stigende andel under lavkonjunktoren (og for hele perioden).

Modstillet disse vækstbrancher er tekstil og beklædningsbranchen, der med konsekvent faldende værditilvækstandel betegnes strukturel tilbagegangsbranche. Træ- og møbelindustrien og stener-glasindustrien betegnes cykliske tilbagegangsbrancher, idet deres værditilvækstandel vokser under højkonjunktoren, men falder under lavkonjunktoren (og over perioden som helhed). Endelig betegnes papir- og grafisk industri som en stagnerende branche, der stort set fastholder sin værditilvækstandel.¹⁵

Muligheden for at komme ud over problemerne ved at anvende en to-cifret branchestatistik i en sammenholden af vækst- og tilbagegangsbranchernes andel i Hovedstadsregionen og Udkantsamterne er til stede gennem Peter Hartoft-Nielsens inddeling på grundlag af en fir-cifret branchestatistik.¹⁶ Med denne opdeling ses der således bort fra den urealistiske forudsætning, som ovenstående analyse bygger på, nemlig at brancherne på to-cifterniveau kan be-

15) Jeg henviser her til inddelingen hos Ole Quist Pedersen, op.cit., pp. 76-79, specielt p. 79.

16) Denne sammenholden skal foretages med forsigtighed, da årene 1973 og 1979 sammenstilles med 1972 og 1977.

tragtes som homogene enheder. I virkeligheden er der meget store produktionsforskelle mellem en branches del- og underbrancher.¹⁷

Hvad angår regionsspecialiseringen, viser en sammenholden, at kvotienterne for begge regioner i både 1972 og 1977 er lavere for vækst-underbrancherne og højere for tilbagegangs-underbrancherne end i 1973 og 1979. Det bemærkelsesværdige ligger derfor i, at de to regioner bytter plads. Således er Udkantsamternes "vækstkvotient" højere end Hovedstadsregionens, mens "tilbagegangskvotienten" er lavere - i både 1972 og 1977. Samme forhold fremtræder i forbindelse med målet branchedominans. Her er Hovedstadsregionens kvotient for vækst-underbrancherne lavere, og tilbagegangs-underbranchernes højere i 1972 og 1977 end i 1973 og 1979, mens det omvendte er tilfældet for Udkantsamterne.¹⁸

Dette kunne tyde på, at regionalisering af brancherne overbetoner Hovedstadsregionens "vækstandel", men underbetoner Udkantsamternes i forhold til det mønster, der fremtræder ved en regionalisering af underbrancherne. Derimod gør det omvendte sig gældende, hvis vi ser på regionernes "tilbagegangsandele". Derved fremkommer som en foreløbig konklusion, at den afgørende regionaliseringsskillelinie ikke går mellem brancherne, men inden for den enkelte branche mellem forskellige underbrancher. Og videre, at underbranche-opdelingen i forhold til ovenstående analyses brancheopdeling "flytter" en endnu større del af vækstpotentialet i den danske industri bort fra Hovedstadsregionen.¹⁹

Herved er den branchemæssige opdeling af industriens personel problematiseret; men der kan stilles spørgsmålstegn ved selve beskæftigelsesudviklingen som mål på den regionale fordeling af industrien. Udviklingen i personellet, herunder dets regionale for-

17) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 85, 87, 245 og specielt med hensyn til jern- og metalindustrien pp. 155 og 253. Jfr. også Ebbe Larsen, "Den regionale polarisering af industriens produktionsformer", i Fagligt Forum. Kulturgeografiske Hæfter, nr. 12, København 1978, pp. 51-75.

18) Kvotienterne kan opstilles på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., pp. 87 (tabel VI.3), 246 og 89 (tabel E2 og VI.5) og p. 90 (tabel VI.6 og VI.7).

19) Da Ibid. ikke indeholder tal fra perioden før 1972, er det ikke muligt at identificere eventuelle forskelle i udviklingen før og efter krisegennemslaget.

deling, siger således kun noget om produktionens anvendelse af arbejdskraft, variabel kapital, men intet om den mængde konstant kapital, der sættes i bevægelse af arbejdskraften. Der udvikles mellem brancherne forskellige kapitalintensiteter (produktionsmidler i forhold til arbejdskraft) og arbejdsproduktiviteter (produceret mængde i forhold til arbejdskraften), som kan være regionalt forskelligt fordelt. Således kunne beskæftigelsestilbagegangen i Hovedstadsregionen være mere end opvejet af en over gennemsnitlig produktivitetsforøgelse, mens beskæftigelsesstigningen i Udkantsamterne kunne modvirkes af en under gennemsnitlig produktivitetsforøgelse.²⁰ Disse forhold kan delvis belyses gennem udviklingen i investeringerne.

5. Investeringerne som indikator

I relation til den konkrete analyse af udviklingen i investeringernes regionale fordeling skal to forhold kort berøres. Det første drejer sig om, at krisegennemslag teoretisk må forventes imødegået ved investeringer i specielt driftsmidler.²¹ Dvs. at over gennemsnitlige (drifts)investeringer skulle modsvare et over gennemsnitligt krisegennemslag. Men over gennemsnitlige investeringer - herunder i driftsmidler - er jo også en måde, hvorpå en given virksomhed i en eller anden region kan ekspandere. Og omvendt kan et kraftigt krisegennemslag vel teoretisk tænkes kombineret med under gennemsnitlige investeringer i en region med en tung vægt af virksomheder med ekspansionsmuligheder. Investeringsmålet skal således bruges med stor forsigtighed.

Det skal det så meget mere, som der også er problemer af statistikmæssig art forbundet med især opgørelsen af de regionale investeringer. Væsentligst forekommer her at være muligheden for regionalt forskellige afgange af investeringsenheder (der ikke registreres som afgang) og betydningen af regional funktionsspecialisering inden for firmaer, således at virksomhedernes driftsmiddel-

20) Se for eksempel Holger Gad m.fl., Egnsudvikling under økonomisk vækst, Århus: Aarhus Universitets Økonomiske Institut, 1968, Bind I, p. 16.

21) Jfr. Peter Maskell, "Krisens regionale gennemslag", i Fagligt Forum. Kultur-geografiske Hæfter, nr. 14, København 1979, p. 54, og Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 19-20.

investeringer bliver ulige regionalt fordelt. Og endelig det forhold, at investeringernes bundethed til akkumulationsprocessen og fremtidige profitforventninger kan brydes af "udefra kommende forhold" som for eksempel egnsudviklingsstøtten.²²

Uden at der her skal argumenteres nærmere for standpunktet, bygger denne artikel på, at de nævnte og flere andre indvendinger nok modificerer, men ikke invaliderer investeringsmålets anvendelighed.

I artiklens første hoveddel ses på kapitalintensiteten i enkelte år, og ved siden af dette mål kan kapitalmængden pr. beskæftiget over en længere periode inddrages. Som skitsering af dette forhold kan vi her anvende Peter Hartoft-Nielsens opstilling over industriens og branchernes regionale investeringer i faste 1975-priser for perioden 1972-76.²³ Opstilling af index for de enkelte regioner for såvel hele industrien som for vækst- og tilbagegangsbrancher²⁴ placerer entydigt Hovedstadsregionen under både Udkantsamterne og (stort set) de to andre regioner. Vi kan derfor tilslutte os den konklusion, at vel er der under krisen gennemført rationaliseringer og kapitalintensivering i Hovedstadsregionen (med faldende beskæftigelse til følge), men de nævnte bevægelser har blot været kraftigere i den øvrige del af landet, herunder også i det traditionelle periferiområde.²⁵

Pladshensyn udelukker en mere udførlig gennemgang af proceduren ved standardberegningen,²⁶ men nogle hovedtræk kan nævnes. Udgangspunktet er de nationale branchers investeringer i driftsmidler og ejendomme pr. beskæftiget (i de af investeringsundersøgelserne om-

22) For den mere præcise kritik kan der henvises til Ibid., pp. 56ff., og Peter Maskell, op.cit., specielt pp. 64f.

23) Udregnet på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 105. Det er selvfølgelig problematisk at inddrage 1972-tal for perioden efter krisegennemslaget, ligesom femårs-perioden 1972-76 kun dækker en del af den konstante kapital (her akkumulerede maskininvesteringer), som arbejdskraften sætter i bevægelse (jfr. Handelsministeriet, PPII, bilag 3, København 1974, p. 125).

24) Idet dog sten-ler-glas og jern-metal er eksklusive råstofudvinding henholdsvis jern- og metalværker.

25) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 109.

26) En udførlig gennemgang findes hos Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 127-130.

fattede virksomheder og inklusive Bornholm) i 1968, 1973 og 1979. Disse nationale brancheinvesteringer multipliceres med branchernes samlede beskæftigelse i de enkelte regioner (beskæftigelsen bliver således standardberegningens vægtgrundlag), og disse brancheinvesteringer adderes for hver enkelt region, hvorefter summen divideres med regionens samlede beskæftigelse de pågældende år. Herved fremkommer nogle standardberegnete investeringer i driftsmidler og ejendomme pr. beskæftiget for hver region i 1968, 1973 og 1979.

I tre tempi kan vi nu beregne, hvordan den enkelte regions investeringsafvigelse fra det nationale gennemsnit er fordelt på henholdsvis regionens afvigende branchesammensætning og brancheinterne investeringsforskelle. Regionens totale afvigelse fra landsgennemsnittet fremkommer ved at subtrahere det nationale investeringstal fra regionernes faktiske investeringer i driftsmidler og ejendomme. Derefter beregnes omfanget af de brancheinterne forskelle ved at subtrahere regionernes standardberegnete investeringer fra faktiske investeringer. Endelig beregnes branchesammensætningens betydning ved at subtrahere den brancheinterne forskel fra den førstnævnte totale afvigelse.

deling, siger således kun noget om produktionens anvendelse af arbejdskraft, variabel kapital, men intet om den mængde konstant kapital, der sættes i bevægelse af arbejdskraften. Der udvikles mellem brancherne forskellige kapitalintensiteter (produktionsmidler i forhold til arbejdskraft) og arbejdsproduktiviteter (produceret mængde i forhold til arbejdskraften), som kan være regionalt forskelligt fordelt. Således kunne beskæftigelsestilbagegangen i Hovedstadsregionen være mere end opvejet af en overgennemsnitlig produktivitetsforøgelse, mens beskæftigelsesstigningen i Udkantsamterne kunne modvirkes af en undergennemsnitlig produktivitetsforøgelse.²⁰ Disse forhold kan delvis belyses gennem udviklingen i investeringerne.

5. Investeringerne som indikator

I relation til den konkrete analyse af udviklingen i investeringernes regionale fordeling skal to forhold kort berøres. Det første drejer sig om, at krisegennemslag teoretisk må forventes imødegået ved investeringer i specielt driftsmidler.²¹ Dvs. at overgennemsnitlige (drifts)investeringer skulle modsvare et overgennemsnitligt krisegennemslag. Men overgennemsnitlige investeringer - herunder i driftsmidler - er jo også en måde, hvorpå en given virksomhed i en eller anden region kan ekspandere. Og omvendt kan et kraftigt krisegennemslag vel teoretisk tænkes kombineret med undergennemsnitlige investeringer i en region med en tung vægt af virksomheder med ekspansionsmuligheder. Investeringsmålet skal således bruges med stor forsigtighed.

Det skal det så meget mere, som der også er problemer af statistikmæssig art forbundet med især opgørelsen af de regionale investeringer. Væsentligst forekommer her at være muligheden for regionalt forskellige afgange af investeringsenheder (der ikke registreres som afgang) og betydningen af regional funktionsspecialisering inden for firmaer, således at virksomhedernes driftsmiddel-

20) Se for eksempel Holger Gad m.fl., Egnsudvikling under økonomisk vækst, Århus: Aarhus Universitets Økonomiske Institut, 1968, Bind I, p. 16.

21) Jfr. Peter Maskell, "Krisens regionale gennemslag", i Fagligt Forum. Kultur-geografiske Hæfter, nr. 14, København 1979, p. 54, og Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 19-20.

investeringer bliver ulige regionalt fordelt. Og endelig det forhold, at investeringernes bundethed til akkumulationsprocessen og fremtidige profitforventninger kan brydes af "udefra kommende forhold" som for eksempel egnsudviklingsstøtten.²²

Uden at der her skal argumenteres nærmere for standpunktet, bygger denne artikel på, at de nævnte og flere andre indvendinger nok modificerer, men ikke invaliderer investeringsmålets anvendelighed.

I artiklens første hoveddel ses på kapitalintensiteten i enkelte år, og ved siden af dette mål kan kapitalmængden pr. beskæftiget over en længere periode inddrages. Som skitsering af dette forhold kan vi her anvende Peter Hartoft-Nielsens opstilling over industriens og branchernes regionale investeringer i faste 1975-priser for perioden 1972-76.²³ Opstilling af index for de enkelte regioner for såvel hele industrien som for vækst- og tilbagegangsbrancher²⁴ placerer entydigt Hovedstadsregionen under både Udkantsamterne og (stort set) de to andre regioner. Vi kan derfor tilslutte os den konklusion, at vel er der under krisen gennemført rationaliseringer og kapitalintensivering i Hovedstadsregionen (med faldende beskæftigelse til følge), men de nævnte bevægelser har blot været kraftigere i den øvrige del af landet, herunder også i det traditionelle periferiområde.²⁵

Pladshensyn udelukker en mere udførlig gennemgang af proceduren ved standardberegningen,²⁶ men nogle hovedtræk kan nævnes. Udgangspunktet er de nationale branchers investeringer i driftsmidler og ejendomme pr. beskæftiget (i de af investeringsundersøgelserne om-

22) For den mere præcise kritik kan der henvises til Ibid., pp. 56ff., og Peter Maskell, op.cit., specielt pp. 64f.

23) Udregnet på grundlag af Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 105. Det er selvfølgelig problematisk at inddrage 1972-tal for perioden efter krisegennemslaget, ligesom femårs-perioden 1972-76 kun dækker en del af den konstante kapital (her akkumulerede maskininvesteringer), som arbejdskraften sætter i bevægelse (jfr. Handelsministeriet, PPII, bilag 3, København 1974, p. 125).

24) Idet dog sten-ler-glas og jern-metal er eksklusive råstofudvinding henholdsvis jern- og metalværker.

25) Peter Hartoft-Nielsen, Den regionale erhvervsstruktur- og beskæftigelsesudvikling, op.cit., p. 109.

26) En udførlig gennemgang findes hos Bent Schou og Peter Cauchi, op.cit., pp. 127-130.